

V. fejezet

IN IURE ELJÁRÁS AZ AEDILISZEK ELŐTT

13.§. *Iudicium dabimus* az aedilisi ediktumban

Hogyan kell érteni az absztraktul megfogalmazott kifejezést „*iudicium dabimus*”, amelyet mind a praetor, mind az *aediles curules* használtak? Gyakran úgy fordítják, hogy „keresetet adni, keresetet meghirdetni”¹. Kaser bonyolultabb, de találóbb körülírása így hangzik: „in der formula ein Gericht für den Streitfall einsetzen”². Már ő is hangsúlyozza, hogy a kifejezés semmilyen közelebbi adatot nem tartalmaz az eljárás technikai lebonyolításáról.

A) A *iudicium dare (actionem dare)* kifejezést a per megalapításának szerződési elmélete (Vertragsgedanke) alapján célszerű megközelíteni³. Ezen elmélet szerint a felek közreműködtek a peralapító formula tartalmának rögzítésénél. A formula mindkét félre nézve bizonyos következményekkel járt, mindketten a formula lényeges pontjainak megfogalmazásával és annak a magistratus általi megerősítésével juthattak el a perkezdéshez. A felperes önállóan cselekedhetett és felszólíthatta ellenfelét arra, hogy a per megalapításánál együttműködjön. Az alperes számára ez egy hivatalos intézkedést jelentett, amely őt a felkínált performula elfogadására kötelezte, és engedetlensége esetére hátrányos következményeket helyezett kilátásba. A *iudicium dare, actionem dare* tehát azt jelenti, hogy a magistratus kiutalja a formulát.

A *iudicium dare* kifejezéssel a praetorok intézkedések sorát jelölték, amelyek célja a per lebonyolításának biztosítása volt. Ebben az értelemben elemzi Selb az ediktumot. Hangsúlyozza, hogy a korai ediktumok semmiképpen sem olyan tökéletesen fogalmazott normák voltak, mint ahogyan Iulianus gyűjteményében olvashatók. Inkább úgy tekinthetők, mint jogpolitikai programok. Szövegük inkább egy célkitűzést ír körül⁴, amelyet a magistratusi praxisban a legkülönbözőbb eszközökkel valósítottak meg. Selb

¹ V.ö. (Honsell-Mayer-Maly-)Selb RR 530.

² Kaser RZ 108. A *iudicium* szó eredetileg bíróságot jelentett. Ebből vezeti le Kaser a *iudicium dabo* idézett interpretációját. A mindennapos szóhasználatban a *iudicium*ot egyszerűen formula értelemben használták, mert az eljárást a praetori perrendben gyakorlatilag a formula útján bonyolították le.

³ Wlassak, Prozessformel 204.

⁴ Selb, Edikt 263. és k. úgy véli, hogy az ediktum egy normajelleg nélküli jogpolitikai program volt. A leggyakrabban használt kifejezések a következők voltak: *animadvertam, ratum non habeo, cogam, pacta non servabo, iudicium dabo*. A közös jegyet abban látja, hogy ezek a kifejezések mindig csak célkitűzésként szerepeltek. Végrehajtásuk gyakorlati eszközei csak a kommentárokból lehetők fel, sohasem az ediktumszövegekben.

a tipikus ediktumkifejezést, a *iudicium dabo* is elemzi, mely különböző ediktum-mo-
dellekben fordul elő. Ennek háttérében többnyire egy olyan kereset áll, amely a *ius*
*civile*ből vagy az ediktumból már közismert. Ezeket a technikai jellegű jogeszközöket,
kereseti formulákat, interdiktumokat, exceptiókat, cautiókat eredetileg egy függelékben
az ediktumhoz csatolták. Az ediktumnak ezt a felépítését valószínűleg csak Iulianus
változtatta meg⁵. Ezen konkrét technikai segédeszközök rekonstrukciója általában igen
nehéz, mert a Iulianus előtti kommentárok többnyire csak az ediktum szövegét
tartalmazzák, a formulákat viszont nem.

A bírósági utat, a perlési lehetőség megnyitását sokszor a *iudicium dabo*
kifejezés jelöli. Selb többféle ediktum-modellt különböztet meg, melyek a *iudicium dabo*
kifejezést tartalmazzák. Egyes ediktumok csak a tiltást vagy parancsot rögzítik, hiányzik
viszont a keresetnek, mint az ediktummal ellenkező magatartás következményének a
meghirdetése⁶. Ezen ediktumok egy másik fajtájára bizonyos kétfokúság jellemző. A
praetor kimond egy tiltást vagy parancsot, majd megszegése esetére meghirdet egy
keresetet⁷. Egy másik csoportban a hirdetmény *iudicium dabo* egészen általános
rendelkezésként jelenik meg, mely egy bizonyos életviszonyt a jövőben védelemben kíván
résztesíteni. A jogi védelem előfeltételeit néha csak igen homályosan, néha pedig
pontosabban írják körül. Ezen ediktumok közös jellemzője, hogy a meghirdetett
jogvédelem csak igen általánosan, mint *iudicium dabo* van megjelölve⁸. A magistratus
nem ad közelebbi felvilágosítást arról, hogy milyen konkrét perlési formákat akar
felhasználni.

⁵ V.ö. Kaser, Ediktsstil 65.

⁶ Selb, Edikt 269.: „So heisst es im praetorischen Edikt über die *in ius vocatio* nach der Titelrubrik D 2,6 und Gai. inst. 4,46: *In ius vocati ut eant aut vindicem dent*. Sicher entwickelte sich ein *iudicium* als Folgerung aus dem Edikt; das ergibt sich ganz unzweideutig aus Gai. inst. 4,46. Auch mag im Edikt der hadrianischen Zeit eine Musterformel proponiert gewesen sein. Verheissen war jedoch ein *iudicium* nicht. Das passt gar nicht zu der Entwicklung des Ladungsrechts. Wer im älteren zivilen Recht der *in ius vocatio* nicht folgte, konnte vom Ladenden dem Praetor unter Anwendung unmittelbaren Zwangs vorgeführt werden. Die nächste Stufe der Entwicklung war bereits der mittelbare Zwang des Praetors, der gegen den, der sich der Ladung entzog, die *missio in bona* anordnete. Von einer Verheissung dieser *missio in bona* ist in den Quellen nicht die Rede; sie ist auch gar nicht erfordert, wenn sie als selbstverständlicher Teil praetorischer *iurisdictio* verstanden wurde“. Hasonlóan a *de postulando* ediktumnál, ahol az ediktum szintén csak egy programot közölt. A normaszegés következménye nem az ediktumban található, hanem a jogtudósok kommentárjaiban.

⁷ Selb, Edikt 269. több példát is hoz, így Ulpianus D 9,3,5,6 (Ulp. 23 ed.) a következőképpen tudósít: *Praetor ait: „Ne quis in sugnuenda protectiove supra eum locum, quo vulgo ier fiet“*. Az idézet folytatódik: *„qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum iudicium dabo“*.

⁸ Selb, Edikt 267. és k.

B) Ha a fennmaradt aediliszi ediktumtörvényeket ezen aspektus alapján megvizsgáljuk, akkor különböző fejlődési fokozatokat különböztethetünk meg. Egyes szövegekben csak egy parancsot, egy piaci előírást hirdettek meg. Másol már utalás található a jogkövetkezményekre, ha valaki nem az ediktumbeli parancsnak megfelelően jár el. Végül igen konkrétan magukat a kereseteket is megnevezi a szöveg, amelyek az ediktum alapján indíthatók. Selb eredményeit felhasználva a következőkben tehát megvizsgálom ebből a szempontból az aediliszi ediktumot, amellyel egyébként maga Selb nem foglalkozott.

I. Az ediktumok fenti osztályozásából az első fokozatra szép példa az a változat, amely Gellius *Noctes Atticae* című művében maradt fenn⁹:

Gell. N.A. 4,2,1: *Titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit.*

Az ediktum csak az aediliszi parancsot rögzíti. Semmilyen közelebbi adat nem található a szövegben arról, hogy az aediliszek mit tesznek a parancsnak nem engedelmeskedőkkel. A jogtudósok kommentárjaiban, amelyeket Gellius 4,2,2 idéz, szinte véletlen fordul elő a megjegyzés, hogy az ediktum rendelkezéseinek megszegése redhibícióhoz vezetett, így például: *Labeonem respondisse aiunt redhiberi posse... (7), ex edicto aedilium posse agi Labeonem scripsisse (8), nam cum redhiberi eam Labeo ... putasset (10), sanam non videri et esse in causa redhibitionis (10)*. A jogászok ezekben a kommentárokbán három tipikus kifejezést használnak, amelyek később a Digestában is hasonlóan előfordulnak: *redhiberi posse, in causa redhibitionis esse, ex edicto agi posse*. Ebből arra lehet következtetni, hogy az ediktum alapján az aediliszek előtt eljárást lehetett indítani, ha a rabszolgában a vétel után valamelyik ediktumbeli hiba mutatkozott. Ezen eljárás azzal végződött, hogy a hibás rabszolgát vissza lehetett adni. Ez a Gelliusi szöveg valószínűleg az ediktum legrégebbi változatát őrzi, amely a korai törvények stílusára emlékeztet¹⁰.

⁹ A forráshoz lásd fent 7.§.A.

¹⁰ Ezekre a törvényekre jellemző, hogy csak egy parancsot vagy tilalmat tartalmaztak. Az ediktumban használt igeforma is ezen törvények fogalmazásmódját idézi, v.ö. Daube, *Roman Legislation* 91. és k. Daube kritizálja a korábbi szerzőket, akik az ediktumban használt *Futurum Imperativum* az aediliszi rendeletek rendészeti jellegével magyarázzák, így pl. Karlowa, *Rechtsgeschichte* 462. Ezzel szemben Daube hangsúlyozza, hogy ez a forma a régi törvényekre emlékeztet. Így pl. *Si quis agnatus nec escu, gentiles familiam habento*, FIRA I 2,5,5. További rokonságot lát Cato mezőgazdasági tanácsainak stílusával, mely felfogást A. Watson, *TR* 39 (1971) 73. és k. élesen bírálta. Watson stilisztikailag a Kr.e. III-II. század köznyelvével látja rokoníthatónak az ediktumot.

II. Az ediktumszövegek második típusa fiatalabbnak látszik, azonban még mindig a korai köztársaság törvényeivel állítható párhuzamba¹¹. Ezekre a jogi normákra a fogalmazás kétfokozatúsága a jellemző. A magistratus először kimond egy parancsot vagy tilalmat, majd az ellenszegülőt a perlési lehetőség megadásával fenyegeti. A perlési utat, a bírósági eljárás igénybevételének lehetőségét igen általánosan nevezi meg az ediktum. Ulpianus például így tudósít az aediliszi ediktumról:

D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.: „*Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitium cuique sit ... quodsi mancipium adversus ea venisset ... iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur...*”¹².

Ezekben az ediktumrészletekben tehát már maguk az aediliszek megjelölik, hogy normaszegés esetén milyen következményekkel kell számolni: lehetővé teszik a perlést, formulát adnak, pert nyitnak, amelynek következtében a hibás rabszolgát vissza kell venni. Ha azonban az interpretáció során szigorúan ragaszkodunk a fennmaradt szöveghez, akkor meg kell állapítanunk, hogy az ediktum nem nevez meg semmilyen konkrét keresetet, amellyel a vevő ezt a redhibíciót el tudná érni. Semmilyen közelebbi utalás nem található arra, hogy az aediliszek ezen *iudicium* keretében hogyan kényszerítik arra az eladót, hogy a rabszolgát visszavegye. Ezért az kevésbé tűnik hihetőnek, hogy az aediliszek azonnal az ediktum első meghirdetése alkalmával a redhibíciót egy kereset formájában fogalmazták volna meg. Ez ellen szól az a tény is, hogy az eddig áttekintett ediktum-szövegek nem tartalmaznak semmilyen perlési

¹¹ Így Selb, Edikt 269. is, aki a *lex de piratis persequendist*: ... *ne facito ... si quis adversus hanc legem fecerit* (FIRA I. 9, 15. sortól), vagy a *lex latina tabulae Bantíneat* említi.

¹² Hasonlóan a többi ediktum-szövegben is: *Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent ... quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos ea res pertinebit dabitur, per quod emptor redhibet mancipium*, D 21,1,31,21 Ulp. 1 ed. aed. cur.; *Praecipiant aediles, ne veterator pro nívicio veneat ... quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur*, D 21,1,37 Ulp. 1 ed. aed. cur.

határidőt¹³. Az aediliszek tehát valószínűleg rendelkeztek valamilyen eszközökkel annak érdekében, hogy a perlést lehetővé tegyék.

III. Hogy ezek az eszközök kezdetben nem konkrét *actiones* voltak, az abból is következtethető, hogy még a jogtudósi kommentárok is igen ritkán említenek konkrét *actio*t¹⁴. Többnyire a következő „körülírások” olvashatók: *redhiberi posse* (D 21,1,4,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.¹⁵), *redhibitio locum habebit* (D 21,1,4,4 Ulp. 1 ed. aed. cur.¹⁶), *dare locum redhibitionis* (D 21,1,4,6 Ulp. 1 ed. aed. cur.), *non est in causa redhibitionis* (D 21,1,10,2 Ulp. 1 ed. aed. cur.), *extra redhibitionem esse* (D 21,1,12,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.). Hasonló módon jelöli meg Ulpianus az aedilisi eljárás két fajtáját, amikor a perlési határidőkről ír: *tempus autem redhibitionis...* (D 21,1,19,6 Ulp. 1 ed. aed. cur.). Nem lehet véletlen, hogy a redhibíció mindig úgy említik, mint egy kitzűzött eredményt. Ez volt az aediliszek célja az eljárásban, de ennek eléréséhez nem kellett feltétlen egy új keresetet meghirdetniük.

Néhány forráshely alapján úgy tűnik, hogy a jogtudósok a fenti szóhasználatot tudatosan választották és alkalmazták. Így a releváns betegségek és hibák értelmezésénél gyakran összehasonlítják az aedilisi ediktumból származó helyállási kötelezettséget az *actio empti* alapján fennállóval. A kisebb hibák vagy *animi vitia* esetén gyakran tagadják a redhibíció lehetőségét, de az *ex empto* keresetindítást lehetségesnek tartják:

---

¹³ Jóllehet Lenel EP³ 554. az ediktumhoz egy ilyen értelmű kiegészítést javasol: *in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit. Lenel* valószínűleg az indította erre a kiegészítésre, hogy furcsának találta a keresetek és perlési határidők hiányát az ediktumban. Ez a kiegészítés azonban feleslegesnek látszik, ha az ediktumot Selb eredményei alapján mint jogpolitikai programot fogjuk fel. Az ediktumnak nem kell feltétlenül kereseteket és perlési határidőket tartalmaznia: elegendő, ha a célkitűzés világosan kifejezésre jut. A konkrét technikai eszközök, amelyekkel a magistratus a célkitűzést megvalósítja, vagy jól ismertek, vagy csak a konkrét esetben kerülnek kiválasztásra. Ha az ediktumban nincs konkrét *actio* meghatározva, akkor logikátlanak tűnik, hogy perlési határidőket vegyenek fel. Ezen nézetet támasztja alá a későbbi keletkezésű *iumentum*-ediktum megfogalmazása is, amelyben a keresetek a perlési határidőkkel együtt pontosan megnevezésre kerülnek. Lenel kiegészítési törekvése valószínűleg a korábbi elterjedt interpretációból ered, amely szerint a *iudicium* automatikusan *actio*t jelent, azaz keresetnek tekintendő.

¹⁴ Fent a Gellius-szöveget már megvizsgáltuk ebből a szempontból és megállapítottuk, hogy a jogkövetkezmények meghatározására körülírásokat használtak a jogtudósok: *redhiberi posse, in causa redhibitionis esse, ex edicto agi posse*.

¹⁵ A szöveg eredetiségét Schulz, Einführung 33. kétségbe vonja. Anélkül, hogy érvelésének helyességét vitatnánk, meg kell jegyeznünk, hogy a kifejezés *redhiberi posse* semmiképpen sem tűnik interpolátnak, hisz már Gelliusnál is előfordul.

¹⁶ A fragmentumot Schulz, Einführung 33. tartalmi érvelése miatt gyanúsnak találta. Az itt idézett kifejezést azonban Ulpianus olyan szövegekben is használja, amelyek eredetiségéhez nem férhet kétség.

V. fejezet

D 21,1,1,10 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *etiamsi per luxuriam id factum est, vitium tamen esse, sed vitium animi, non corporis, ideoque redhiberi non posse, ... attamen ex empto actionem admittit*¹⁷.

Hasonlóan (D 21,1,4,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.): *ob quae vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem*. Ilyen következtetésre ad okot a következő szöveg is:

D 21,1,31,7–8 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Marcellus quoque scribit, si servus communis servum emerit et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse ... (8) Idem Marcellus ait non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto...*¹⁸.

Az aediliszi eljárást a szöveg a *redhibere posse* kifejezéssel illeti, ugyanakkor az *actio ex empto* kifejezetten említésre kerül. Figyelemreméltó, hogy azokat a szövegrészeket, ahol az *actio empti* a fenti fragmentumokban előfordult, szinte kivétel nélkül erősen interpoláltak ítélik.

Természetesen találhatunk a Digestában olyan szövegeket is, ahol az aediliszi ediktum alapján való perléssel kapcsolatban egy *actiot* jelöl meg a jogtudós. Feltűnő azonban, hogy viszonylag kevés ilyen példa létezik, ezért ezeket a következőkben röviden áttekintjük.

a) Először vizsgáljuk meg azokat a fragmentumokat, amelyek kétségtelenül klasszikusként fogadhatók el:

D 21,1,23,7 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Iulianus ait iudicium redhibitoriae actionis utrumque, id est venditorem et emptorem quodammodo in integrum restituere debere*¹⁹.

---

¹⁷ A mondatrészt (*attamen – admittit*) és az egész második szakaszt úgy idézi Schulz, Einführung 33. „als Schulbeispiele der resumierenden Glossen”.

¹⁸ A 7. szakasz gyanún felül állónak tűnik, míg a 8. szakasz eredetiségét kétségbe vonták, így S. Perozzi, Istituzioni di diritto romano II, Firenze 1908, 278. l. 1., az egész fragmentumot vitatja. Más kifogások a szöveg azon részeit érintik, amelyek itt nem lényegesek. Az újabb irodalomban azonban a fragmentum általánosan elfogadott, v.ö. M. Kaser, SZ 96 (1979) 126. l. 147., A. Bürge, Retentio im Römischen Sachen- und Obligationenrecht, Zürich 1979, 187., 189., A. Bürge, SZ 99 (1982) 149. l. 85.

¹⁹ *Az in integrum restituere* mint bírói *restitutio* jelentéséhez v.ö. B. Kupisch, In integrum restitutio und vindicatio utilis bei Eigentumsübertragungen im klassischen römischen Recht, Berlin - New York 1974, 95. és k., ehhez M. Kaser, SZ 94 (1977) 101. és k. *Az actio redhibitoria* mint általános „Abrechnungsklage” tartalmához v.ö. U. Wesel, SZ 85 (1968) 148. és k.

Meglepő a *iudicium redhibitoriae actionis*, amelynél két jogtechnikai kifejezés fordul elő egymás mellett, és mindkettő a jogi út megnyitását jelöli.

D 21,1,36 Pomp. 23 Sab.: *Si plura mancipia uno pretio venierint et de uno eorum aedilicia actione utamur...*

Az *actio* kifejezést itt Pomponius egyértelműen az aediliszi keresetre alkalmazza.

D 21,1,44,1 Paul. 2 ed. aed. cur.: *Proponitur actio ex hoc edicto in eum ... aedilicias actiones competere*²⁰...

D 21,1,48,4 Pomp. 23 Sab.: *in aediliciis actionibus*, továbbá ugyanebben a szakaszban *aediliciae actionis* (5), *cum redhibitoria actione de sanitate agitur* (7):

D 21,1,54 Papin. 4 resp.: *actioni redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis condicionibus emptum fuerit*²¹...

Végül:

D 21,1,23,4 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Si servus sit qui vendidit vel filius familias, in dominum vel patrem de peculio aedilicia actio competit: quamvis enim poenales videantur actiones...*

A fragmentum azért került csak utolsónak sorra, mert eredetiségét sokan vitatták. A régebbi irodalomban a szerzők erős kompilatori beavatkozást tétéleztek fel²², az utóbbi évtizedek kutatása viszont már „lényegében eredetiként” ismeri el a szöveget²³.

---

²⁰ Az ezt követő szöveg, D 21,1,44,2, egy stipulációból eredő keresetről szól, bár az elején *in redhibitoria vel aestimatoria* olvasható. A kifejezés azonban későbbi betoldásnak tűnik, v.ö. Medicus, *Id quod interest* 112. további irodalommal.

²¹ A szöveghez utoljára lásd M. Memmer, SZ 107 (1990) 11. és k., aki a kifejezést *bonis condicionibus emere* a Szír-Római Jogkönyv 113a.§.-val hasonlítja össze.

²² V.ö. E. Albertario, *Due osservazioni sul de formula Fabiana*, Ann. Perug. 32 (1920) 31., P. De Francisci, *Studi sopra le azioni penali e la loro intrasmissibilità passiva*, Milano 1912, 25., B. Biondi, *Studi sulle actiones arbitrariae e l'arbitrarium iudicis*, Palermo 1913, 112., 135., O. Lenel, SZ 45 (1925) 23.

²³ Kaser, *Jurisdiktion* 177. lj. 22.

A jogtudósoknak az aediliszi ediktumhoz fűzött kommentárjaiban tehát csak az itt felsorolt idézetek találhatóak, amelyek klasszikus eredetűnek tekinthetők és az aediliszi eljárásban a perkezdő cselekményt *action*nak nevezik.

b) Más fragmentumok, ahol az *actio* előfordul, erősen interpoláltak:

D 21,1,19,2 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *qui de huiusmodi causa stipulanti sponndit, et ex stipulatu posse conveniri et redhibitoriis actionibus: non novum, nam et qui ex empto potest conveniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest.*

A fragmentum eredetisége már tartalma alapján is joggal megkérdőjelezhető²⁴. A fragmentumban Ulpianus a *dictum*nak a *promissum*tól való elhatárolására tesz kísérletet²⁵. A kifejezés az adásvétellel együtt kötött mellékmegállapodást, az eladó ígéretét jelöli a rabszolga bizonyos tulajdonságairól. Mivel a két szó mindig együtt fordul elő, maga az elhatárolás feleslegesnek tűnik. Hasonló fogalomalkotási kísérletekre a posztklasszikus jogtudomány számos példát kínál.

D 21,1,38,11 Ulp. 2 ed. aed. cur.: *et in actione et in edicto adiectum est.*

A töredék a *iumentum*-ediktumhoz írt kommentárból vett idézet. Ez az ediktum éppen abban különbözik a rabszolgavételre meghirdetettől, hogy itt már az ediktumban megfogalmazták az *actio*kat. Ezenkívül maga a fragmentum erősen interpoláltak tűnik, mely tény a bizonyítóerejét lényegesen csökkenti²⁶.

D 21,1,45 Gai. 1 ed. aed. cur.: *redhibitoria actio duplicem habet condemnationem.*

---

²⁴ P. Jörs, *Römisches Privatrecht*, Göttingen 1946, 163. az egész szakaszt átdolgozottnak tartja. Mások, így J. Partsch, SZ 33 (1912) 607., E. Albertario, *Rend. Lomb.* 60 (1927) 606. lj. 1. mindenekelőtt az első mondatot tartják interpoláltak.

²⁵ Ehhez v.ö. fent 7.§.C.

²⁶ Eredetisége ellen foglalt állást többek között Lenel EP³ 556. lj. 4., Vincent, *Ediles* 262. lj. 2., E. Levy, SZ 36 (1915) 22. lj. 3.

A forráshely eredetisége szintén sokat vitatott, és főleg az aediliszi keresetek restitutorius jellegével való ellentmondása miatt tartották interpoláltk²⁷.

c) Végül található néhány olyan forráshely, amelyekben az *actio* ugyan előfordul, de más összefüggésben. Az *actio* szó ugyanis nem a *redhibitoria* jelzővel szerepel, hanem egy *in factum actio* megjelöléséről van szó, amely az eljárásnak csak egy későbbi stádiumában, mint a *redhibitio* következménye lép fel.

D 21,1,31,19 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Restitui autem debet per hanc actionem etiam quod ei servo in venditione accessit.*

Az *actio* szó itt az *actio in factum*ra vonatkozik, amely a vételár visszakövetelésére szolgál, ha a rabszolgát már *redhibitióra* adták, de az eladó önként nem teljesít.

D 21,1,31,24 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *In his autem actionibus eadem erunt observanda, quae de partu fructibus accessionibus quaeque de mortuo redhibendo dicta sunt.*

Ez a fragmentum is egy *in factum actio*ról szól az eladó visszalépési jogának fenntartása esetén.

Összefoglalva megállapítható, hogy a klasszikus jogászok szívesebben rágaszkodtak az ediktum szóhasználatához, és az *actio* szót viszonylag ritkán használták az aediliszi eljárással kapcsolatban. Ulpianus, akitől az ediktumhoz írt kommentárok legnagyobb része származik, inkább körülírásokhoz folyamodik. Ezzel szemben a kompilátorok aggályok nélkül alkalmazták az *actio* szót: igen sok töredék tartalmazza a szót, amelyek más okok miatt erősen interpoláltak számítanak.

A jogtudósok szóhasználatának változásában bizonyos fejlődési vonal fedezhető fel. Hosszú ideig nem határozták meg precízebben az ediktumban szereplő *iudicium dabimus* tartalmát. A jogtudósok számára is érdektelen volt, hogy az aediliszek milyen eszközökkel érnek célhoz, úgy tűnik, hogy a jogtudósokat sohasem kérdezték az aediliszek perotechnikai eszközeiről: ezek valószínűleg ismertek és vitathatatlanok voltak. IV. A Selb által negyedik fokozatként értékelt fejlődési stádiumra is található példa az aediliszi ediktum fennmaradt töredékei között, méghozzá a *iumentum*-ediktumban:

D 21,1,38,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Aediles aiunt: Qui iumenta vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique*

---

²⁷ V.ö. utoljára P. van Warmelo, *Symb. David II*, Leiden 1968, 225. és k. a korábbi irodalom áttekintésével.

optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitivae causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus.

Itt az ediktum már a különböző perlési lehetőségek finom fokozatait rögzíti, a *iudicium dabimus* kifejezés tehát igen konkrét magyarázatot kap. Az aediliszek a különböző *causae redhibitionis* már ediktumukban pontos perlési határidőkkel egybekötve hirdetik meg. Már a vételár leszállítására menő keresetet is felvették az ediktumba, amelyre a rabszolgaediktumban még semmilyen utalás sem található²⁸. Az aediliszi ediktumok ezen világosan kivehető fejlődési vonala feljogosít arra a feltevésre, hogy a *iudicium dabimus* a kezdeti ediktumokban csak „jogpolitikai program” gyanánt értelmezhető. Ezzel azonban még nyitva marad a kérdés, hogy az aediliszek vajon milyen eszközökkel érték el céljukat, az eljárás beindítását és lefolytatását. A jogtudósoknak az ediktumhoz írt kommentárjaiban található néhány elejtett megjegyzés, amelyek a fenti „jogpolitikai program” megvalósításának módjára utalnak. Ezen szövegek alapján a következőkben megkíséreltem rekonstruálni az eljárás lefolyását az aediliszek előtt.

14.§. A peralapítás *in iure* az aediles curules előtt

A következőkben megpróbálom a rendelkezésre álló szerény anyagból összeállítani az *in iure* eljárás lehetséges lefolyását az *aedilis curulis* előtt. Az erre vonatkozó források csekély száma különböző okokkal magyarázható. Egyrészt elképzelhető, hogy a per lefolyása olyan egyértelmű, egyszerű és közismert volt, hogy nem igényelt semmilyen magyarázatot. Másrészt valószínűnek látszik a feltevés, hogy a kompilátorok elsősorban a már nem releváns perjogi részleteket húzták ki a klasszikus anyagokból²⁹.

Az aediliszi eljárás sémájának felépítésében sok érv az aediliszi stipulációk előző fejezetben elvégzett elemzésére épít. Adottnak vesszük tehát a feltevést, hogy ezek a stipulációk eljárásjogi funkcióval rendelkeztek. Az aediliszi eljárás következő leírása nem hipotetikusan fogalmaz, jóllehet ez nem jelenti azt, hogy ez a probléma egyedüli lehetséges megoldása. Az itt következő gondolatmenet célja, hogy ezen eljárás lehetséges

²⁸ Ezen kereset klasszikus voltához v.ö. Honsell, *Quod interest* 73. és k. Az egyik legkorábbi bizonyíték éppen Gell. NA 4,2,3.

²⁹ V.ö. Kunkel, *Epigraphik* 197. és Kaser, *Methodologie* 88. A kompilátorok átdolgozása ellenére megmaradt a formuláris per számos tipikus eleme a Digestában: így a *practor*, aediliszek és az *actio*-séma megemlézése igen gyakori.

felépítésére egy elképzelhető javaslatot adjon. Ez a megoldás az aediliszi felelősségről alkotott uralkodó tézisektől teljesen eltér, de a rendelkezésre álló forrásokból legalább olyan jól bizonyítható, mint a korábbi felfogás. Sőt egyes jogtudósi vélemények, amelyeket az általánosan elfogadott tanok alapján nem lehetett ellentmondásoktól mentesen megmagyarázni, itt új, logikusan levezethető interpretációt kapnak³⁰.

A) Szinte semmilyen tudósítás sem található a forrásokban arról, hogy az aediliszi eljárásban hogyan történt az idézés és a pert megelőző *editio*. Joggal feltételezhető, hogy ez a praetori perhez hasonlóan zajlott le³¹.

A pert előkészítő cselekményeik után a felek megjelentek az *aedilis curulis* előtt. A perbeli *editio*ról a kommentárok szűkösen tudósítanak³². Az mindenesetre bizonyos, hogy a felperes még egyszer, méghozzá az alperes jelenlétében, köteles volt az *editio*ra. Ebben az *editio*ban a felperes indítványt tett, amelyben összefoglalta az alperessel szembeni követelését³³.

A per ezen stádiumában rögzíthetők bizonyos különbségek a legis actiókra épülő eljárás és a formuláris per között, amelyek a következő exegézis szempontjából jelentősek lehetnek³⁴. A legis actióknál az *in iure* eljárás központi eleme a performulák szóbeli kicserélése volt, ezzel alapították meg a jogvitát, és ezzel bocsátkoztak perbe a felek. Ez azonban hiányzik a formuláris perben³⁵. Itt a perprogramot közvetlenül a felek indítványa után állapították meg, azaz közvetlenül a felperes *postulatio actionis* illetve az alperes *postulatio exceptionis* kérelme után. Ezt a perprogramot már nem

³⁰ Ha az argumentálás ezen módja egyáltalán igazolásra szorul, akkor engedjék meg itt D. Nörr, RJ 6 (1987) 100. és k. alatti gondolatmenetére utalni.

³¹ V.ö. Kaser, Jurisdiktion 190. és k. arról, hogy az aediliszek sok szabályt átvettek a praetori eljárásból. Lásd ehhez még Kaser RZ. 162. és k., és az aediliszi eljáráshoz utoljára R. Lederle, Mortuus redhibetur, Berlin 1983, 15.

³² Az *edere* és *iudicium accipere* jelentéséhez lásd A. Steinwenter, SZ 46 (1929) 374., Jahr, Litis contestatio 173. és k., Cic. Att. 16,15,2, az analízist lásd B. Kupisch, SZ 96 (1979) 58. és k.

³³ Az újabb irodalom összefoglalását e témáról lásd M. Kaser, SZ 84 (1967) 38. és k. Wlassak, Litiskontestation 142. és k. az *edere* és *accipere iudicium* alatt a formula okirati formában való átadását érti a felperes részéről az alperes számára. Ez ellen foglal állást Jahr, Litis contestatio 165. és k., aki mindenképp a perbeli formatípusra vonatkozó tézist utasítja el. Kaser úgy véli, hogy az *edere iudicium*ot tartalmazó forráshelyek nem feltétlenül a *litis contestatio*ra vonatkoznak: „sie lassen sämtlich eine Beziehung, wo nicht auf das vorgerichtliche erste, so doch auf das gerichtliche zweite *edere* bei der *postulatio actionis* zu”.

³⁴ A perjogi fejlődéshez, a legis actiók perrel a formuláris perre való áttéréshez v.ö. Benedek F., Zur Frage des diabolischen Beweises, St. Biscardi IV, Milano 1983, 449. és k., és Benedek F., Az actio Publiciana eredete és funkciója, Jogtörténeti Tanulmányok 6 (1985) 33. és k.

³⁵ V.ö. M. Kaser, SZ 84 (1967) 37.

formálisan egy úgynevezett „Spruchformeln”-ben, hanem a közösen összeállított formulában rögzítették. A *formula* objektíve megfogalmazott protokoll volt, amelyben a felek kérelmeit és a bíró feladatait foglalták össze.

Felmerül a kérdés, hogy az aediliszi eljárást a fentiek közül melyik típushoz lehet besorolni. Általánosan elfogadott az a feltételezés, hogy az aediliszek előtti per a praetori formuláris per mintájára folyt le³⁶. Nem hagyhatók azonban figyelmen kívül az aediliszi bíráskodás bizonyos sajátosságai. Amint azt fent már megállapítottuk, az aediliszeknek nem állt minden olyan jogeszköz rendelkezésére, amelyek a praetor arzenáljába beletartoztak. Ezért az aediliszek előtti eljárást újból át kell gondolni, a pert lépésről lépésre fel kell építeni.

B) Úgy tűnik, hogy ezzel a perbeli lépéssel függ össze egy késő-klasszikus korból származó császári *constitutio*, amely megvilágítja a *iudicium postulare* valószínű lefolyását:

C 4,49,14 (294): *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Rosini. Emptor servorum recte de his tradendis et de eorum fuga itemque sanitate, erroneaque non esse aut noxa solutos repromitti sibi recte*³⁷ *postulat.*

A császárok elrendelik: „A rabszolgák vevője joggal követeli, hogy egy stipulációt teljesítsenek neki a rabszolgák (jogszerű) átadásáról és azok szökéséről, éppúgy azok egészségéről és arról, hogy nem csavargók vagy hogy a *noxat* megtérítették”.

I. A Codex Iustinianusban a császári rendeletet a *de actionibus empti et venditi* cím alá sorolták be. A *constitutio*t kiváltó kérdés eredhetett éppúgy a vevőtől mint az eladótól. A vevő kérdezhetette, hogy joggal követelheti-e ő ezt a stipulációt, az eladó pedig arról érdeklődhetett, hogy tőle joggal követelhetik-e ezt a stipulációt.

Következő kérdésként merül fel az, hogy milyen *repromissio*ról van szó a szövegben. Lehetséges-e a *constitutio*t az uralkodó felfogásnak megfelelően értelmezni és feltételezni, hogy a császár egy „privát”, peren kívüli stipulációról rendelkezik, amelyet

---

³⁶ V.ö. Kaser, *Jurisdiktion* 173. és k.

³⁷ A *recte* szó kétszer is előfordul a fragmentumban. Ez gyanút ébreszt, hogy a szöveg esetleg nem teljesen mentes bizonyos átdolgozástól. Talán mindkét alkalommal a *postulat* ígére vonatkozik a *recte*.

az aediliszek kikényszerítettek³⁸? A válaszhoz először a constitutióknak a Codex rendszerében való elhelyezését kell közelebbről megvizsgálnunk.

Elsőként ugyanis mindjárt felmerül a probléma, hogy a szöveg vajon az aedilisi felelősséghez tartozik-e, vagy pedig a *bonae fidei iudicium*hoz az *actio empti* alapján. A kérdést óvatosan kell kezelni, mivel a *constitutio* végleges besorolását Jusztiánusz kompilátorai végezték el. A bizánci jogászok szövegértelmezését azon 250 év jogfejlődése, ami a rendelet megjelenése és a Codex szerkesztése között telt el, lényegesen befolyásolhatta.

a) Tételezzük fel először azt, hogy a császári rendeletet helyesen rendezték a fent említett *titulus*hoz. Ekkor kézenfekvő a feltevés, hogy az aedilisi felelősség kiterjesztéséről van szó. Ebben az esetben az volt a *constitutio* célja, hogy a vevőnek az aediliszek illetékességi körén kívül eső ügyekben is megadja ugyanazt a jogvédelmet, amit egyébként csak piaci vételek esetén nyújtott az aedilisi ediktum. Ez a császári rendelet tehát igazságosnak találta, hogy az *actio empti* megindítását olyan esetekben is lehetővé tegye, amikor egyébként perlési lehetőség csupán *ex edicto aedilium curulium* állt volna rendelkezésre³⁹. Ez ellen az interpretáció ellen joggal lehet fenntartással élni. Ha a szövegtörzsetből és a címből *De actionibus empti et venditi* arra következtetünk, hogy itt *ex empto* adták meg a keresetet, akkor a receptió menetébe be kell építeni még egy fejlődési fokot. A szöveg ugyanis nem említi meg az *actio empti*t. Csak arról szól, hogy a vevő joggal követelhet-e stipulációt a jog- és kellékhibákra vonatkozóan.

Ha az uralkodó felfogással egyezően feltételezzük, hogy az aedilisi keresetek csupán ezen stipuláció kikényszerítésére szolgáltak, akkor teljesen érthetetlen, miért kellett őket a *bonae fidei iudicium* területén is kikényszeríteni. Hasonló „receptiók” a *bonae fidei iudicium*ba általában zökkenőmentesen zajlottak le: a stipulációt egyáltalán nem kényszerítették ki, hanem egyszerűen fictióval pótolták. Ezt az eljárást többnyire azzal indokolták, hogy bizonyos joggyakorlat pusztán azon az alapon, hogy szokásos, beletartozik a *bona fides*be. Témakörünkben szép példa erre Ulpianus állásfoglalása:

D 21,1,31,20 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Quia uisum est duplæ stipulati-
idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii
non caveat: ea enim, quae sunt moris et consuetudinis, in bonae fidei
iudiciis debent venire.*

³⁸ Ennek a forráshelynek nem sok figyelmet szenteltek eddig az irodalomban. Medicus, *Id quod interest* és Honsell, *Quod interest* nem említi meg. Impallomeni, *L'editto* 45. l. 3. és 48. l. 9. röviden idézi, mint a garanciastipuláció létre vonatkozó kevésbé jelentős forrást.

³⁹ A *bona fides* problémájával a *constitutio*, legalábbis annak fennmaradt része, nem foglalkozik.

Az eladót egyszerűen úgy kezelték, mintha a stipulációt teljesítette volna. A szerződési gyakorlat stipulációjánál a praetorok aggályok nélkül így jártak el⁴⁰. A stipulációnak azonban van egy speciális alkalmazási területe, ahol nem lehetett olyan egyszerűen fictióval pótolni az elmaradt *obligatio*t. Ez az az eset, amikor a stipulációt a magistratus a per megalapozására írta elő. Ezekben az esetekben a stipuláció elmaradása nemcsak egy hiányzó szerződési klauzulát jelentett, ami egyébként a *mores et consuetudines* része lett volna, hanem az alperes *indefensio*ját, a perbe bocsátkozás megtagadását. Az ilyenfajta stipulációkat csak abban a végső esetben lehetett fictióval pótolni, ha a magistratus közvetett kényszereszközei rendre eredménytelenek maradtak.

A forráshelyünkhöz visszatérve megállapíthatjuk, hogy a stipuláció teljesítéséhez való ragaszkodás a *bonae fidei iudicium* keretében is csak akkor képzelhető el, ha itt egy peralapító stipulációról van szó. Ezzel lehetne megmagyarázni azt, hogy az aediliszi ediktum szabályainak „utánképzésére” az *ex empto* keresetnél is szükség lehet. Tehát a fenti, kissé bonyolult bizonyítás útján is oda jutunk, hogy C 4,49,14 az aediliszi eljárást írja le.

b) Másrészt számolhatunk azzal, hogy a kompilátorok a *constitutio*t rosszul sorolták be a Codexben. Akkor azonban még egyszerűbb az interpretáció. Ebben az esetben a szöveg arról szól, hogy az aediliszi felelősség egy bizonyos provinciában éppúgy érvényesül, mint Rómában. Provinciái helyszínre utal ugyanis a kérdező Aurelius-neve.

A két elképzelhető értelmezési lehetőség tulajdonképpen nem befolyásolja lényegesen a forráshely tartalmi magyarázatát. A *constitutio* ugyanis mindkét esetben csakis úgy érthető, hogy szavatossági igények érvényesítését szabályozza.

Lényeges materiális különbség van viszont a két lehetőség között a felelősségi következmények tekintetében. Az első esetben az aediliszi rendelkezéseket a *bonae fidei iudicium*ba recipiálták volna, és a felelősségi szabályoknak is ehhez kellene igazodniuk. Az objektív aediliszi felelősséget nem lehet az *actio empti*vel érvényesíteni. A második esetben feltételezhető, hogy az aediliszi szabályok változatlanul érvényben maradtak.

A konklúzió szempontjából kézenfekvőbb a fent b) alatt vázolt interpretáció-változat. Ha ugyanis a *constitutio* eredeti célja az aediliszi szabályoknak egy provinciában való elrendelése (bevezetése) volt, akkor magától értetődő, hogy az aediliszek előtti eljárás leírása áll előttünk. A *constitutio* azt tanúsítja, hogy a provinciában átvették ezt

---

⁴⁰ Az idézett forráshelyhez v.ö. W. Waldstein, SZ 93 (1976) 365., aki vitába száll W. Flume, *Gewohnheitsrecht und römisches Recht*, Opladen 1975, 18. felfogásával. Flume úgy véli, hogy „in den Quellen niemals die Entscheidung mit der *consuetudo* als Rechtsquelle begründet wird”. Ezzel szemben Waldstein éppen Ulpianust idézi, D 21,1,31,20, ahol „die Einklagbarkeit des Inhalts der *stipulatio duplae* mit der *actio empti* auch dann, wenn die *stipulatio* nicht abgeschlossen worden war, gewohnheitsrechtlich gilt”. Véleménye szerint itt egy „allgemeine Übung in den Bereich der klagbaren Rechte” emelkedett.

az eljárást. Ebben az esetben azonban azt is feltételeznünk kell, hogy a kompilátorok (a *postulat* szó előfordulása ellenére) az *actio empti*re kiterjesztették a szabályt.

Az azonban valószínűtlen és példa nélküli, hogy a praetor a saját, *bona fides*re alapozott *iudicium*ába átvette volna az aedilisi előírásokat⁴¹. Ezért a fenti lehetőségek közül a másodikat kell választanunk.

II. Az interpretáció kulcsa a kifejezés: *repromitti sibi recte postulat*. A *postulare* egy terminus technicus, amely a Digestában szinte mindig valamilyen perbeli szituációban fordul elő⁴². *Actionem* vagy *iudicium postulare* mindig azt jelenti, hogy a felperes a magistratustól a per lehetővé tételét, a bírósági út megnyitását követeli⁴³. A *postulatio actionis* mindig a magistratusnak szól. *Postulare* és *petere* valamilyen kérelmet jelent, amelyben egyik fél a bírósági magistratushoz fordul és bizonyos, a *iurisdictio* körébe tartozó aktus elvégzését kéri⁴⁴. Postulálni a felperes és az alperes egyaránt jogosult⁴⁵. A felperes mindenekelőtt a következőket kérheti: egy *actiot*, egy *praeiudiciumot*, egy *interdictumot*, egy *cautiót*⁴⁶, egy *cognitiót*⁴⁷, egy *in integrum restitutiot*⁴⁸, vagy egy *bonorum possessiot*⁴⁹.

A magistratus előtti *editio* illetve *postulatio* révén a felperes már kiválaszt egy bizonyos kereseti formát⁵⁰. Kaser hangsúlyozza, hogy a felperes ennek során lehetséges

⁴¹ V.ö. Kaser, Jurisdiktion 176. és k. Bizonyítékokat csak a fordított irányú recepcióra lehet találni: az aedilisek voltak azok, akik a praetori ediktumból átvettek bizonyos részleteket.

⁴² A szónak a következő jelentései a leggyakoribbak: 1) „etwas fordern, verlangen, auf etwas antragen, im engeren Sinn: bei einer richterlichen Behörde einen auf Rechtsverfolgung gerichteten Antrag stellen“; 2) „jemanden auffordern, vor Gericht fordern, gerichtlich belangen, anklagen“.

⁴³ V.ö. a *postulatio*hoz Kaser RZ 171. és k., Wenger, Praetor und Formel 22., 38., Jahr, Litis contestatio, 170. és k. Kaser hangsúlyozza, hogy a második, perbeli *editio* és a *postulatio* szinte egyidejű események. Az *edere* az ellenfélnek szól, a *postulare* viszont a magistratusnak. Wenger és Jahr a két kifejezést úgy érti, mint ugyanazon történet két aspektusát.

⁴⁴ V.ö. (Honsell-Mayer-Maly-)Selb RR 532. és k., Kaser RZ 162. és k., 171. D 3,1,1,2 Ulp. 6 ed.: *Postulare ... est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere: vel alterius desiderio contradicere*. Hasonlóan D 39,2,4,8 Ulp. 1 ed., ehhez v.ö. Wlassak, Prozessformel 110. és k., Leifer, Gewaltgedanken 22., 74. és k.

⁴⁵ D 3,3,35,2 Ulp. 9 ed. Az aktív legitímációhoz v.ö. D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur., G. Pugliese, Il processo civile romano II, Il processo formulare, Milano 1963, 304. és k., Lenel EP³ 75-80., M. Kaser, SZ 73 (1956) 236. és k.

⁴⁶ D 3,3,35,2 Ulp. 9 ed.

⁴⁷ D 3,3,39,6 Ulp. 9 ed.

⁴⁸ D 4,4,22 Ulp. 11 ed.

⁴⁹ D 37,1,16 Paul. 3 sent.

⁵⁰ V.ö. M. Wlassak, Der Jurisdiktionsbefehl der römischen Prozesse, Ber. Ak. Wien 1977, 4 (1921) 19. és k., Wlassak, Prozessformel 80. és k., 110. és k., Wenger, Praetor und Formel 10. és k., 21. és k.

szerint olyan formulát javasolt, amelynek mintaformulája az ediktumban szerepelt, és a felperes az ediktumban található blankettát egyszerűen kitöltötte a saját kívánságai szerint⁵¹.

A C 4,49,14 alatt szereplő császári rendeletben a felperes (a vevő) egy stipulációt posztulál bizonyos kellék- és joghibák miatt. A *postulatio* fent kifejtett általános jelentése szerint a magistratushoz kellett intéznie ezt a követelését. A *constitutio* döntése szerint tehát a felperes (a vevő) joggal követeli, hogy a magistratus utalja ki az eladónak (az alperesnek) a stipuláció-formulát.

Ha a *postulatio* kapcsán kifejtetteket forrásunkra alkalmazzuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a rejtett hiba miatti peres eljárást úgy indították be, hogy az *aedilis curulis* a konkrétan megnevezett hibákról egy stipuláció-formulát utalt ki a beperelt eladónak. A magistratus előtti *editio* és *postulatio* egy eljárási kérelemn keresztül valósult meg, amellyel a vevő az aedilishez fordult, hogy az az eladót szólítsa fel a pert megalapító stipulációra.

Amint azt fent a császári *constitutio* rendszerbeli elhelyezése kapcsán már láttuk, a szöveg valószínűleg egy perbeli stipuláció kiadását tárgyalja. További érvek is amellet szólnak, hogy az aedilis előtti eljárást csak egy, az alperes számára kiutalt stipuláció útján lehetett megindítani. A peres eljárás megalapításához kezdetben civiljogi keresetre, civiljogi felelősségi alapra volt szükség⁵². A praetori stipulációk számos példával szolgálnak arra, hogy bizonyos esetekben úgynevezett „kerülőutakat” vettek igénybe, amelyek révén a per civiljogi megalapozása egy *in iure* teljesített stipulációval történt meg⁵³.

Ez a tipikus forma, a stipuláció útján való peralapítás a római jog azon sajátosságából következik, hogy az új, magistratusi performa a régi legis actiós perre épült rá, és annak formaságait még hosszú ideig megőrizte. A romanisztikában általában három fejlődési fokot különböztetnek meg ebben a folyamatban: A magistratusnak először még feltétlenül szüksége volt e „kerülőutakra”, hogy egy (nem civiljogi) igényt peresíthetővé tegyen. Később már nem volt materiális akadálya annak, hogy új *actio*kat formáljon. Ekkor a magistratus már önálló keresetet adott a *cautio* követelésére. Még később pedig közvetlenül, a *cautio* közbeiktatása nélkül védi a jogigényt a magistratus, és direkt *actio*t ad a *cautio* tartalmára⁵⁴. Az aediliszi stipuláció elrendelése alapján való perlés éppen megfelelő forma lehetett arra, hogy a peralapítás ezen problémáját

⁵¹ V.ö. Kaser RZ 175.

⁵² V.ö. F. Wieacker, Vom römischen Recht, Leipzig 1944, 104.

⁵³ Lásd fent 10.§.A.

⁵⁴ Bekker, Aktionen 45., A. Palermo, Il procedimento cauzionale nel diritto romano, Milano 1942, 83. és k., M. Kaser, SZ 72 (1955) 407.

áthidalják az aediliszek. Elméletileg rendelkeztek a magistratusok azzal a hatalommal is, hogy ediktumuk (*imperium*uk) erejénél fogva közvetlenül új *actio*kat formáljanak, ezzel a hatalommal azonban csak a legritkább esetben éltek. Sokkal kézenfekvőbb volt számukra az a megoldás, hogy a feleket stipulációra kényszerítsék, és így magukkal a felekkel teremtsék meg a civiljogi peralapot⁵⁵. Ezzel a „kerülőúttal”, a kikényszerített verbálkontraktussal a magistratus látszólag a *ius civile* keretein belül marad, de mégis a legkülönbözőbb igényeket részesítheti védelemben jogérzetének, igazságérzetének megfelelően. A praetornak számos perenkívüli jogsegély állt rendelkezésére ahhoz, hogy az ediktumban közzétett programját megvalósítsa⁵⁶. Ezekből – a források tanúsága szerint – az aediliszek egyedül a magistratusi stipulációval dolgozhattak⁵⁷. Az *in iure* elrendelt stipuláció segítségével tehát egyaránt meg lehetett oldani a peres eljárás civiljogi alapjának megteremtését, és a felperes igényeinek *editio*ját. Sőt az alperes perbe bocsátkozásának problémája is biztosítva volt ugyanazzal az aktussal.

III. Azt a tézist, hogy az aediliszi stipulációt az *in iure* eljárásban perbeli segédeszközként a peralapításhoz használták, fent egy posztklasszikus forrásból kiindulva állítottuk. Néhány klasszikus korból származó forráshely azonban szintén megmagyarázható ilyen értelemben:

a) Már a stipulációk késő-klasszikus kori osztályozásának tárgyalásakor megállapítottuk, hogy az aediliszi stipulációkat is valószínűleg a magistratus előtt állva kellett teljesíteni, és hogy ezek is valószínűleg perjogi funkcióval bírtak. Ulpianus D 46,5,1,1–3 (70 ed.) még azt is megjegyzi, hogy az aediliszi stipulációk *instar actionis habent*. Ez az egyébként nehezen megmagyarázható észrevétel az itt vázolt új interpretáció értelmében logikussá válik.

A IV. fejezetben tárgyalt fragmentumok közül több is megállapította, hogy az aediliszek bizonyos stipuláció letételét elrendelték. Így különösen D 21,2,37,pr–1 Ulp. (Nr.2.), D 21,1,62 Modest. (Nr. 4.), D 21,1,32 Gai. (Nr. 6.). Az első két fragmentumban arról beszélnek a jogtudósok, hogy az aediliszek bizonyos stipuláció teljesítését megparancsolták: *cavere iubetur, repromitti iubent*. A *iubere* szó viszonylag következetesen használt technikus jelentéssel rendelkezik a peres eljáráson belül. Általában „befelesen, gebieten” értelemben fordul elő, ha a rendelkezés a magistratus vagy az esküdtbíró törvényes alappal bíró előírását, vagy felkérő, parancsoló intézkedését jelöli.

⁵⁵ V.ö. a „Verdeckungsprinzip” körüli kutatásokat: a római jogban, F. Woess, SZ 53 (1933) 376. és k., E. Jobbe-Duval, *Les decretas des magistrats*, St. Bonfante III, Milano 1930, 170.

⁵⁶ V.ö. Kaser RZ 330. és k., Selb, Edikt 260. és k.

⁵⁷ V.ö. Pezzana, Iura 7 (1956) 253. és k., Kaser, Jurisdiktion 190.

A *iubere* szó szövegeinkben mint magistratusi parancs szerepel. Gaius D 21,1,32 (Nr. 6.) az aediliszek két ismert rendelkezését párhuzamba állítja⁵⁸: egyrészt megparancsolják az eladónak, hogy bizonyos hibákat közöljön a vevővel, másrészt elrendelik, hogy az eladó adjon stipuláció formájában nyilatkozatot arról, hogy a megjelölt hibák nem forognak fenn. A *iubere* mellett Gaius a *praecipere* szót használja még. A *praecipere* is jogászi terminus technicus⁵⁹.

Modestinus D 21,1,62 (Nr. 4.) hasonlóan azzal jellemzi a kellékhibákért való aediliszi felelősséget, hogy az aediliszek bizonyos *repromissio* teljesítését rendelték el: *quae in rebus venalibus aediles repromitti iubent*. Amint fent láttuk⁶⁰, Modestinus az ajándékozásnak az adásvételtől való elhatárolása szempontjából közelíti meg a problémát, és ebben az összefüggésben említi a *repromissio*t. Hogy a két jogügylet közti különbséget kiemelve, különösen hangsúlyozza a *repromissio* lehetetlenségét az ajándékozásnál. A szöveg megfogalmazása azt a benyomást sugallja, hogy a jogtudós azt akarja hangsúlyozni, hogy az aediliszi eljárásban szükséges perbeli lépések az ajándékozásnál kivihetetlenek. Az ajándékozó felelősségét tehát teljesen praktikus okokból utasítja el, és a perjogi szempontból való érvelés áll a középpontban. Ez a kazuisztikus, a praxisban gyökerező gondolatmenet összhangban áll a római jogtudomány általános gyakorlatával. A Modestinus-forráshely megerősíti azt a meggyőződést, hogy az említett *repromissio* perjogi funkcióval rendelkezik.

b) Más töredékek ezen stipuláció tartalmáról is szolgálnak felvilágosítással:

D 21,2,32,pr Ulp. 42 Sab.: *Si ita quis stipulatur „fugitivum non esse, erronem non esse” et cetera, quae ex edicto aedilium curulium promittuntur...*

D 21,2,31 Ulp. 42 Sab.: *Si ita quis stipulanti spondeat „sanum esse, furem non esse, vispellionem non esse”...*

További, közvetett leírások is találhatóak még, amelyekből az aediliszi stipuláció tartalmára lehet következtetni:

⁵⁸ Az uralkodó felfogás szerint mindkét rendelkezés az adásvétel időpontjára vonatkozik. A Gaius-szövegben sajnos hiányzik az időpont közelebbi megjelölése, a töredékhez lásd fent 11.§.A.

⁵⁹ A szó fő jelentése: „anordnen, verordnen, vorschreiben, befehlen”. Így pl. *lex XII tab. praecipit*, Gai. inst. 3,192., *quodcumque imperator edicto praecipit*, D 1,4,1,1 Ulp. 1 inst., D 50,7,5,6 Marcian. 12 inst., *quae edicto perpetuo vel (a) magistratu praecipuntur*, D 44,7,52,6 Modest. 2 reg., *formulae verbis praecipiantur*, Gai. inst. 4,63.

⁶⁰ Lásd fent 11.§.A.

14.§. Peralapítás *in iure* az aediles curules előtt

D 21,1,28 Gai. 1 ed. aed. cur.: *Si venditor de his quae edicto aedilium continentur non caveat. ..*

Az „ediktum tartalma” megjelölés alatt az aediliszek piaci előírásait kell érteni.

D 21,1,32 Gai. 2 ed. aed. cur.: *Itaque sicut superius venditor de morbo vitiove et ceteris quae ibi comprehensa sunt praedicere iubetur, et praeterea in his causis non esse mancipium ut promittat praecipitur.*

Az aediliszi stipulációk különös jellemzőjeként azt említi meg Ulpianus, hogy klauzulájukba a *praestari* szót fel kell venni:

D 21,2,31 Ulp. 42 Sab.: *sed et si cui horum fuerit adiectum „praestari”, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio quae ab aedilibus proponitur...⁶¹.*

A *praestari*, amint fent láttuk, a helyállási kötelezettség felvállalását jelenti. A rendelkezésre álló töredékek azt bizonyítják, hogy az aediliszi stipuláció igen hasonlóan volt megfogalmazva, mint a szerződési gyakorlat szokásos garancia-stipulációja⁶².

Modestinus arra is utal, hogy a *praestari* mellett még mást is meg kellett ígérni:

D 21,1,62 Mod. 8 diff.: *Ad res donatas edictum aedilium curulium non pertinere dicendum est: etenim quid se restitutum donator repromittit, quando nullum praetium interveniat.*

Amint fent láttuk, a szöveg az aediliszi eljárásra vonatkozik. A beperelt eladót tehát arra kötelezték, hogy a pert megalapozó stipulációban a vételár visszafizetését is megígérje. A kombinált stipulációval tehát egyaránt rögzítve lett az alperes felelőssége a megnevezett hibák vonatkozásában, valamint teljesítési kötelezettsége.

---

⁶¹ A szöveg értelmezéséhez v.ö. fent 11.§.A.

⁶² Az aediliszi stipuláció ismert rekonstrukciója is e mintához igazodik, v.ö. Lenel EP³ 567., Impallomeni, L'editto 55. és k. De a hagyományos értelmezés nem differenciál a szerződési praxis stipulációja és az aediliszi stipulációk között.

IV. A fennmaradt okiratok között van egy, amely az itt felsorolt feltételeknek meglepően megfelel: Az egyik herculaneumi tábla (Tab. Herc. 60.), amelynek eddig csak más nézőpontból szenteltek figyelmet⁶³:

... *L. Canini Taurisci ...i Myronis ... eam puellam q(uae) s(upra) s(cripta) est sanam esse, furtis noxaeque solutam, fugitivam erronem non esse praestari, vel quantam pecuniam ex imperio aedilium curulium ita uti adsolet hoc anno de mancipis emundis vendundis cauta comprehensaque est dari, haec sic recte dari fierique stipulata est Calatoria Themis, spondit C. Iulius Phoebus*⁶⁴.

„C. Iulius Phoebus megígérte ..., hogy helytáll azért, hogy a rabszolgalány, amelyet fent írtak, egészséges, lopás és noxa miatt nincs kereset ellene, nem *fugitivus* vagy csavargó, vagy hogy annyit fizet, amennyit az *aediles curules* imperiumának (ediktumának, jogszolgáltató hatalmának) megfelelően, amint szokásos, ebben az évben a rabszolgák vételéről és eladásáról meghatároztak és összefoglaltak, Calatoria Themis ezt joggal adni, tenni⁶⁵ megígértette”.

Az okirat viszonylag töredékes, csak ez az egyetlen oldal maradt fenn. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy az előtte álló szöveg milyen hosszú lehetett. Ennek ellenére levonható néhány következtetés a szöveg alapján.

Kétségtelenül egy adásvételről van szó. Kérdés, hogy egy adásvételi szerződés okirati rögzítése áll-e előttünk, vagy a feleknek más célja volt az írásba foglalással. Amint fent láttuk, egy adásvételi szerződés okiratba foglalása viszonylag állandó formai jegyekkel bírt. A szöveg elején általában az adásvétel tárgyának leírása állt: a rabszolga neve, ismertetőjele, életkora, nemzetisége. Ezek az adatok itt éppúgy hiányoznak, mint a vételár megnevezése. Lezárható-e ez a probléma azzal, hogy az okirat szövege némileg töredékes?

Ehelyett két, részben fennmaradt név áll az első sorokban, és rögtön utána következik a kellékhibákért való garancia. Eddig még mindig értelmezhető lenne az okirat úgy is, hogy egy szokásos adásvételről van szó, és csak az első szakasz hiányzik. A stipulációs klauzula után azonban nem a joghibákért való garancia következik, amint ez általában minden okiratban szokásos, hanem egy szokatlan meghatározás: az eladó megígéri egy bizonyos összeg fizetését. Hiányzik azonban minden feltétel, amely az

⁶³ A szövegben ugyanis szerepel az *imperium aedilium curulium*, ezért az *aediles curules iurisdictio*járól szóló vitában hivatkoztak sokszor rá, v.ö. Impallomeni, L'editto 118. lj. 24., Kaser, Jurisdiktion 174. lj. 8.

⁶⁴ V. Arangio-Ruiz – G. Pugliese-Carratelli, La parola del passato 9 (1954) 55.

⁶⁵ A *recte haec dari fieri*-klauzulához v.ö. M. Kaser, SZ 90 (1973) 184. és k.

ígéretet tevő fizetési kötelezettségét kiváltaná. Általában valami ilyenféle bevezetést olvashatunk az okiratokban: *si quis ... eam puellam evincerit*. Elintézhettek-e az eltérő fogalmazás kérdését azzal, hogy az idézett klauzula már az evictióra vonatkozik, de ennek formulája hiányzik okiratunkból?

Az adásvételi okiratok szokásos formája szerint mindenképpen rögzíteni kellett volna itt egy kiváltó feltételt, ha a mondat valamilyen jövőbeli, eventualityan fellépő hibákért való helytállást rögzít. A *si quis* nélkül a szöveget úgy kell érteni, hogy C. Iulius Phoebus mind a megnevezett hibákért való helytállást, mind egy bizonyos összeg fizetését megígéri.

Tartalmát tekintve tehát az okirat igen hasonló ahhoz a struktúrához, amit az aediliszi, peralapító stipulációról fent a közvetlen forrásokból és a közvetett utalásokból analógia útján felvázoltunk. Ebből arra lehet következtetni, hogy ebben az okiratban a felek azt a stipulációs klauzulát foglalták írásba, amely egy jövőbeli, esetleges perben az aediliszek előtt peralapító stipulációként szerepelne. C. Iulius Phoebus, az eladó egyrészt magára vállalja a helytállási kötelezettséget az aediliszi hibákra nézve⁶⁶. Másrészt megígéri egy pénzösszeg fizetését, amelyre esetleg ítélettel kötelezhetik. Ezen interpretáció mellett szól a fizetendő összeg szokatlan körülírása: amennyit az aediliszek ediktuma illetve imperiuma (jogszolgáltató hatalma) alapján fizetni kell, ahogyan ez, amint szokásos, a folyó év ediktumában a rabszolgák vételére rögzítésre került és elrendeltetett. Az igen valószínűtlen, hogy a felek ezzel a klauzulával a vételárat akarták volna körülírni.

Az *ex imperio aedilium curulium* fordulathoz párhuzamként kívánkozik a *lex Rubria* hasonlóan fogalmazott, fent már idézett részlete⁶⁷. Az *ex formula repromittere* igen hasonlóan hangzik, mint az *ex imperio aedilium curulium ... dari spondere*. A *lex Rubria* szövegében az *ex formula* atra utal, hogy a *cautiot* azoknak a feltételeknek megfelelően kell megfogalmazni és megígérni, amelyeket a formula előír.

Az okirat második részében (*quantum - dari*) az eladó arra kötelezi magát, hogy azt az összeget fogja fizetni, amelyre az aediliszek ediktuma és jogszolgáltató hatalma alapján ítélik. Ez az ígéret összhangban áll a fenti Modestinus-hellyel (D 21,1,62), mely szerint a beperelt eladónak a vételár visszafizetését (vagy a vételárcsökkenést) meg kell ígérnie: *se restitutum ... repromittit*.

A Tab. Herc. 60. fent felsorakoztatott sajátosságai alapján kézenfekvő a következtetés, hogy az okiratot privátokiratként értelmezzük, amellyel a felek az aediliszi előtti perre készültek fel. Feltételezhető, hogy a későbbi peralapító aediliszi stipuláció is hasonlóan hangzott. A fent tárgyalt Codex-hely (C 4,49,14) hasonló szavakkal írja le

⁶⁶ A klauzula szövege megfelel a D 21,2,32 Ulp. töredékben foglaltaknak.

⁶⁷ Lásd fent 10.§.C.

a teljesítendő stipuláció tartalmát. A vevő tehát az aediliszi minta alapján megfogalmazott egy stipulációs kérdést, melynek formulájába persze mindig a konkrétan kifogásolt hibákat kellett felvenni.

Kérdéses még az, hogy az aediliszi stipulációt különbözőképpen fogalmazták-e meg a *redhibitio* és a *quantum minoris* esetén, és hogy a perlő vevő áttérhetett-e a *redhibitio* ról a *quantum minoris* ra. Ha a fent felsorakoztatott érvek alapján elfogadjuk, hogy Tab. Herc. 60. a peres eljárás beindításához szükséges klauzulát tartalmazza, akkor könnyű megválaszolni ezt a kérdést. Az eladó nézőpontjából a *redhibitio* és a *quantum minoris* közötti különbség abban jelentkezett, hogy az egész vételárat, vagy annak csak egy részét kell-e visszafizetnie. Ezt a fizetési kötelezettséget így fogalmazták meg az okiratban: *quantam pecuniam ex imperio aedilium curulium ita uti adsolet hoc anno de mancipiis emundis vendundis cauta comprehensaque est dari...* A klauzula igen általános, a szöveg alapján a beperelt eladót mind a vételár teljes összegben való visszafizetésére, mind pedig a vételárcsökkentés megtérítésére kötelezni lehetett.

Ezenkívül úgy tűnik, hogy a felperesnek nagyvonalúan biztosították azt a lehetőséget, hogy egyik igényről bármikor a másikra térjen át:

D 21,1,48,1–2 Pomp. 23 Sab.: *Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere eum velit. (2) Non nocebit emptori, si sex mensum exceptione redhibitoria exclusus velit intra annum aestimatoria agere.*

A felperesként fellépő vevő hat hónapon belül választhatott a *redhibitoria* és a *quantum minoris* között⁶⁸. A hat hónap eltelte után az *aestimatoria*val akkor is perelhetett, ha a *redhibitoria actio*ját a letelt hat hónap kifogásával visszautasították. Az *indefensio* következményeként indítható *redhibitio* és *quantum interest* között még mindig választhatott a vevő, amint ez a D 21,1,28 alatti Gaius-idézetből kiderül. A szöveg nem utal arra, hogy az igény az eredeti kereset tartalmától függne.

Az aediliszi stipuláció tartalmáról fent felsorakoztatott fragmentumok nem tartalmaznak arra vonatkozó adatokat, hogy azok a felperes igényétől függően eltérően lettek volna fogalmazva. Amint azt a stipulációk fogalmazása is mutatja, a jogvita középpontjában az a kérdés állt, hogy bizonyos hibák fennállnak-e vagy sem. A perben azt kellett eldönteni, hogy a felperes azon állítása, hogy a rabszolga hibás, helytálló-e vagy sem.

⁶⁸ A perlési határidők jellegéhez v.ö. D. Nörr, *Die Entstehung der longi temporis praescriptio*, Köln 1969, 30.

C) Gai. D 21,1,28. A stipuláció formájába öntött kérdéssel kényszerítették döntésre az eladót. Az alperes eladó háromféleképpen reagálhatott erre a felhívásra. 1) Válaszolhatott pozitív értelemben, azaz vállalhatta a *praestaret*. Ezzel perbe bocsátkozott, és stipulációja alapján az aedilis közvetlenül kiadhatta a *iudiciumot*. 2) Válaszolhatott negatív értelemben, azaz megtagadhatta a *praestaret*. Ezzel a nyilatkozattal tartozását elismerte és a rabszolga visszavételére késznek jelentette ki magát. 3) A harmadik variáció szerint sem pozitív, sem negatív értelemben nem nyilatkozik, azaz nem válaszol. Ezzel *indefensus* válik, és az *aedilis curulis* feladata az volt, hogy a pert és az azt lezáró ítéletet vele szemben valahogyan mégis kikényszerítse.

A fent felsorolt variációk közül először a legproblémásabb harmadik esetet tárgyaljuk részletesebben. Kérdés, hogy milyen lehetőségek álltak a magistratus rendelkezésére Rómában, ha az alperes *indefensus* maradt. A római peres eljárás sajátos alapelvei és rendszere miatt szükséges volt az alperes aktív együttműködése a peralapításban⁶⁹. Ha az alperes megtagadta az együttműködést, azzal az egész pert megakadályozhatta⁷⁰. A perbe bocsátkozással az alperes nemcsak a szükséges perbeli *cautio*k teljesítésére kötelezte magát, hanem főleg arra, hogy a per anyagában való megállapodás, a *formula* megfogalmazása során aktívan, segítőleg együttműködik a felperessel⁷¹.

Ha egy magistratus Rómában valamilyen perbeli utasítást kibocsátott, akkor mindig rendelkeznie kellett a megfelelő jogeszközökkel ahhoz, hogy az önkéntes követés elmaradása esetén valahogyan kényszeríteni tudja a címzettet annak teljesítésére. A római peres eljárás alapján véve a felek önkéntességére és kölcsönös együttműködésére épült. Ennek megfelelően az alperestől a perbe bocsátkozást ugyan elvárták, de őt arra kényszeríteni nem lehetett: „er soll sich zwar auf den Prozess einlassen, muss er aber nicht”⁷². A perbe bocsátkozás ezen elvárása *in iure* a következő hatásokkal járt az alperesre nézve: egyrészt arra kötelezte, hogy védekezzen a kereseti követeléssel szemben, vagy pedig ismerje el a keresetben foglaltakat. Másrészt arra is kötelezve volt,

⁶⁹ A köztársasági korra ez hangsúlyozottan igaz, v.ö. W. Püschel, *Confessus pro iudicato est*, Heidelberg 1924, 72.

⁷⁰ Kaser, RZ 205., G. Beseler, SZ 46 (1926) 253. és k.

⁷¹ M. Wlassak, SZ 25 (1904) 124. és k., Wenger, *Practor und Formel* 17. és k., Düll, *Gütegedanke* 124. és k., E. Schönbauer, SZ 52 (1932) 253. és k.

⁷² Jahr, *Litis contestatio* 22. és k. hangsúlyozza, hogy az „Einlassungspflicht” nem egyenlő a *confessio in iure* elvásával.

hogy a *litis contestatio* és a *iudicium accipere* aktusában a szükséges perbeli *cautiokat* rendben teljesítse⁷³.

A teljes mértékű *indefensio*, a *non defendere* körén belül két momentumot lehet tehát megkülönböztetni⁷⁴: Lehet, hogy az alperes már kezdettől fogva hallgat, „nem válaszol” a magistratus előtt, vagy pedig a *litis contestatio*ig együttműködik, akkor viszont megtagadja a perbeli *cautiók* teljesítését. Az első variációról szólóknak látszik a következő fragmentum:

D 21,1,28 Gai. 1 ed. aed. cur.: *Si venditor de his, quae edicto aedilium curulium continentur non caveat, pollicentur adversus eum redhibendi iudicium intra duos menses vel quanti emptoris intersit intra sex menses.*

Ezt a fragmentumot már a IV. fejezetben tárgyaltuk, mint az aediliszi stipulációk egyik bizonyítékát. A következőkben az *indefensio*, majd azután a vételárcsökkentésre menő kereset problémájának tárgyalására kerül sor.

Az alperes *indefensióját* Gaius a *non caveat* kifejezéssel jelöli⁷⁵. Általában, az aediliszi ediktumtól függetlenül elmondható, hogy az alperes többféle módon valósíthatja meg *indefensióját*: *lititit, praesens negat se defendere; aut non vult suscipere actionem* (D 50,17,52 Ulp. 44 ed.), vagy *negent se defendere; non negent, sed taceant* (D 42,4,5,1

⁷³ V.ö. Kaser RZ 204., M. Kaser, SZ 72 (1955) 406. A szerző hangsúlyozza, hogy a *cautiók* célja és funkciója mindig az volt, hogy a felek önként alávessék magukat a peres eljárásnak illetve az ítéletnek. Az eljárás ezen fő jellemzője mellett hatott a magistratus mérlegetési, keresetkiadási és kényszerítési joga.

⁷⁴ Wlassak, Prozessformel 208.

⁷⁵ A Gaius-fragmentum itt következő interpretációjára a szövegnek a Digestában való rendszerbeli elhelyezéséből is lehet támogató érveket felsorakoztatni. A fragmentum a redhibíciós szabályok között áll. Előtte a redhibíció tartalmát és célját tárgyalják (*lex* 21,pr és 23,7), majd igen részletesen a vevő kötelességeit (21,1-től). A kompilátorok az eljárást Ulpianusnak az aediliszi ediktumhoz írt első könyve alapján állították össze. Összesen csak négy fragmentumot kölcsönöztek Gaiustól, az aediliszi ediktumhoz írt első könyvéből (22, 24, 26 és 28), és egyetlen fragmentumot Paulus első könyvéből az aediliszi ediktumhoz (30). A 21,1 *úulus* felépítéséről a következőket lehet megjegyezni: az Ulpianus-fragmentumokban először hosszasan és differenciáltan a felek kötelességeit szabályozzák, az eredményes perlés előfeltételeit: perbeli *cautiók* (21,1, 22), a rabszolgá redhibícióra való felajánlása (23 - 25,10), az eladó kötelességei (23,4-6, 23,8). Az eddig betoldott Gaius-fragmentumok csak kisebb kiegészítéseket. 21,26 alatt azonban egy nagyon fontos perbeli *cautiót* idéznek Gaiustól: a felperes előteljesítésének elkerülésére szolgáló *cautiót*. A következő Ulpianus-hely (27) az alperes kötelességeit tárgyalja. Ezután következik a mi fragmentumunk (28) az alperes *indefensiójának* szabályaival. Az általam javasolt perbeli funkcióval tehát tökéletesen beleillik szövegkörnyezetébe a Gaius-töredék. Ez a tény is amellet szól, hogy perjogi funkciót tulajdonítsunk az idézetnek.

Ulp. 59 ed.)⁷⁶. A szóhasználat összehasonlítására megint röviden a *lex Rubriana* hivatkozom. A törvény XXI. és XXIII. fejezete, amelyek a határozott pénzüsszegre illetve egy dolog kiadására menő pert szabályozzák, az indefensió következő eseteit sorolják fel: először *confessus* az alperes, ennek ellenére később nem teljesít: *neque id quod confessus erit solvet satisve faciet* (FIRA I 19, cap. XXI. 6.), nem veszi fel a védelmet *se sponsione iudicioque utei oportebit non defendet* (FIRA I 19, cap. XXI. 6–7.), továbbá *seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non responderit*, illetve *in iure non responderit* (FIRA I 19, cap. XXI. 7–8.). A XXII. fejezet némileg eltérően fogalmaz: *confessus erit deixeritve neque d(e) e(a) r(e) satis utei oportebit faciet aut, sei sponsonem fieri oportebit, sponsonem non faciet, aut non restituet, neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure nihil responderit* (FIRA I 19, cap. XXII. 33–37). Ezzel szemben a XX. fejezet, amely a *cautio damni infecti* szabályozza, az indefensiót a magistratus által elrendelt *cautio* megtagadásával jelöli meg: *Quei eorum ita non repromisserit aut non satis dederit* (FIRA I 19, cap. XX. 12–13.).

A fragmentumunkban szereplő *non caveat*-formula a *cautio damni infecti* esetében használt fordulathoz áll a legközelebb. Tartalmilag azonban mindegyik fent használt kifejezés az alperes teljes mértékű ellenállását jelöli a magistratus előtti eljárási szakaszban. A *si venditor ... non caveat* tehát azt jelenti, hogy az eladó megtagadja a vevő által posztulált és az aedilisiz által elrendelt stipuláció teljesítését. Mivel az aediliszek előtti peres eljárást ezzel a stipulációval alapították meg, az eladó ezen ellenállásával megakadályozza, hogy a vevő az államilag biztosított bírósági utat vegye igénybe követelése érvényesítése céljából. Ezt az engedetlenséget nem tűrhette az aedilisiz, ebben az esetben tehát határozottan beavatkozott az egyébként a felek közti együttműködésre épülő peralapítási folyamatba. Az engedetlen eladó ellen megígérte a *iudicium redhibendit* a két hónapos rövid határidőn belül. A határidő kezdő időpontja a vevő *postulatio*jához igazodott, tehát amikor a vevő a stipulációt postulálta, de az alperes eladó megtagadta annak teljesítését. Az aedilisiz beavatkozásával megakadályozta a per halogatását. A kijelölt határidőn belül jelentkezhetett a vevő (vagy a felek együttesen) az aedilisiz előtt, és kérhették a *formula* kiadását. Ekkor az aedilisiz már az alperes együttműködése nélkül is kiadta a formulát, majd az alperest a felperesi követelésnek megfelelően marasztalták⁷⁷.

⁷⁶ Az itt idézett fragmentumot sokan átdolgozottak tartják, v.ö. S. Solazzi, Bull. 37 (1929) 19., G. Beseler, TR 10 (1930) 197., SZ 54 (1934) 29., E. Albertario, Sul diritto agi alimenti, Milano 1925, 35. l. 1., Rend. Lomb. 64 (1931) 389. és k. Jelen tanulmány szempontjából azonban csak az indefensióra használt jogtechnikai kifejezések bírnak jelentőséggel, amelyek eredetisége joggal feltételezhető. Ezért talán elnézhető, ha a nehezen elemézhető fragmentummal nem foglalkozom közelebbről.

⁷⁷ V.ö. F. Pringsheim, SZ 69 (1953) 258., Monier, Garantie 104.

Az aediliszek előtti peres eljárás itt javasolt modellje az első pillantásra talán túl merésznek tűnik. Hihetőségét alátámasztja, ha röviden áttekintjük az *indefensio* általános következményeit a római jog fejlődéstörténetében. Aki a legis actiós eljárásban nem vette fel a védelmet egy *actio in personam* ellen, azzal szemben *ductiot* rendeltek el. A felperes mindaddig fogságban tarthatta az alperest, amíg az el nem szánta magát a védelem felvételére⁷⁸. *Actio in rem* után következő *indefensio* esetén a magistratus hasonlóan intézkedett⁷⁹. A preklasszikus praetori perrendben a praetor *missio in bonat* rendelhetett el az *indefensus* ellen. Ez az intézkedés azonban szintén közvetett kényszerül szolgált, hogy az alperest a védelem felvételére szorítsa. Ha eredménytelen maradt, akkor következett a *venditio bonorum*⁸⁰.

A *lex Rubria*ban elrendelt magistratusi intézkedések részben megfelelnek a római gyakorlatnak. Megfigyelhető azonban néhány perjogi különbség, amelyek jelentőséggel bírhatnak témánk szempontjából. Így a XX. fejezetben a *cautio damni infecti* szabályozásánál másként járnak el az *indefensus*szal szemben. Ha ugyanis a panaszt tevő kérelmére az ellenfél megtagadja a *cautio* teljesítését, akkor nem közvetett kényszereszközöket vet be a magistratus ellene, amint az a megfelelő eljárásban Rómában történne. Ehelyett az elmaradt *cautio*t fictióval helyettesíti, és az *indefensus*t úgy kezeli, mintha hajlandó lett volna a kiutalt stipulációt letenni: a magistratus konjunktívban fogalmazza a formulát. A *lex Rubria* XXI. fejezetében egy *certa pecuniara* menő pert szabályoznak. A peralapítás megtagadása esetén az *indefensus*t *damnatus*ként kezelik. Ugy kezelik, mintha a felperes által követelt összegben marasztalták volna. A magistratus elrendeli ellene a *ductiot* (FIRA I 19, cap. XXI. 19.).

Mindkét fejezetre az jellemző, hogy a *praetor urbanus* római városi perrendjével szemben egy leegyszerűsített, lerövidített eljárást rendelnek el. Feltehető, hogy a *praetor peregrinus* előtti eljárás szolgált mintául a formula megfogalmazásánál, tehát egy olyan peres eljárás, ahol nem római polgárok is érintve voltak. Feltehető, hogy az aediliszek előtt hasonlóan gyakran olyan személyek is részt vettek az eljárásban, akik nem rendelkeztek polgárjoggal. Ezen túl is felfedezhetők bizonyos hasonlóságok a municipiumi magistratusok és az aediliszek előtti peres eljárás szabályaiban. Mindkét

⁷⁸ A felperes azonban nem bánhatott úgy vele, mint egy *iudicatus*szal vagy *confessus*szal, tehát a 60 nap eltelte után nem lehetett megölni vagy *trans Tiberim* eladni, v.ö. M. Kaser, SZ 84 (1967) 11.

⁷⁹ „Ermächtigung an den Kläger zur Besitzergreifung, die aber nicht zum Eigentumserwerb führte”, M. Kaser, SZ 84 (1967) 12.

⁸⁰ V.ö. M. Kaser, SZ 84 (1967) 12. azzal a megjegyzéssel, hogy az alperes a *proscriptio bonorum* ellen még mindig védekezhetett úgy, hogy az eredeti pert elvállalja, vagy egy harmadik személy is felléphetett a védelmében, lásd D 42,5,33,1 Ulp. 3 reg., ehhez S. Solazzi, Il concorso dei creditori nel diritto romano 2, Napoli 1938, 65. és k.

magistratusra jellemző, hogy csak korlátozottan álltak rendelkezésükre a praetor perotechnikai eszközei és peren kívüli jogsegélyei. A források arra utalnak, hogy egyikük sem rendelhetett el *missio in bonat* vagy *venditio bonorumot*⁸¹. A szabályozásban található fenti párhuzamok miatt a *lex Rubria* különösen fontos az aediliszi eljárás rekonstrukciója szempontjából.

Az a megoldás, amit Gaius D 21,1,28 leír, lényegében megfelel annak, ahogyan a *lex Rubria* a *cautio damni infecti* szabályozásánál az alperes indefenziójára reagált. A *lex* arra utasítja a municipiumi magistratust, hogy a *cautio* elmaradása ellenére biztosítsa a *iudiciumot*, és feltételesen fogalmazza meg a formulát. Ezáltal az elmaradt stipulációt fictióval helyettesítik, és az alperest annyiban marasztalják, amennyit a követelt stipuláció megadása esetén teljesítenie kellett volna⁸². Gaius D 21,1,28 alapján feltételezhető, hogy az *aedilis curulis* hasonlóan járt el. Ha a beperelt eladó megtagadta a peralapítást a posztulált stipuláció útján, akkor kilátásba helyezték a *iudicium redhibendi* megadását.

D) Felmerül a kérdés, hogy miért kötötték az aediliszek határidőhöz a *iudiciumot*. Vajon a vevő vagy az eladó érdekét szolgálták-e ezek a határidők? A határidőket ugyanis kétféleképpen lehet értelmezni: Felfoghatók egyrészt úgy, hogy az eladót nem azonnal, hanem csak bizonyos idő eltelte után kondemnálják. Másrészt érthetők úgy is, hogy az eladó *condemnatio*ját a pert indító vevő csak ezen határidőn belül követelheti. Az interpretációnál támpontul szolgálhatnak az aediliszi eljárás bizonyos sajátosságai. Ha visszagondolunk a *lex Rubria* fent elemzett *caput*jaira, akkor megállapíthatjuk, hogy ott nem található semmilyen határidő arra az esetre, ha az alperes a *cautio* teljesítését megtagadja vagy *in iure non responderit*. Az aediliszi eljárásban viszont már az „alapkereseteket”, az *actio redhibitoria*t és az *actio quanti minoris*t is viszonylag rövid perlési határidőkhöz kötötték.

A fent elsőként felvetett variáció úgy szól, hogy a határidőket a perbe hívott eladó érdekében szabták ki. Ebben az esetben az *aedilis curulis* nem járhatott el azonnal, mert az alperes érdekében egy quasi „várakozási időt” építettek be az eljárásba. Az alperes ezen határidőn belül még meggondolhatta „engedetlenségét” és mégis perbe bocsátkozhatott. Lehetséges párhuzamként idézhető a XII t.t. 30 napos határideje⁸³. Az ott szabályozott tényállás azonban nem egyezik meg a miénkkel, az *indefensus* ugyanis nem számított *damnatus*nak: az *indefensus*t csak a perbe bocsátkozásra lehetett illetve

⁸¹ V.ö. Kaser, *Jurisdiktion* 175. és k., SZ 84 (1967) 12.

⁸² Lásd FIRA I 19, cap. XX. 15-19.

⁸³ XII t.t. III,1. Wlassak, *Konfession in iure* 37. a *confessus*ra vonatkozóan feltételezi ezen szabály érvényességét a preklasszikus jogban is.

kellett kényszeríteni. A magistratus még a formulát is csak akkor adhatja ki ellene úgy, hogy „együtműködését” fictióval helyettesíti, ha közvetett kényszerítő eszközei hatástalanok maradtak, vagy ilyenekkel nem is rendelkezett. A mi esetünkben ez a kényszer úgy valósul meg, hogy az aedilisz a perlést a *cautio* elmaradása ellenére lehetővé teszi. Ennek értelmében beindul a *iudicium* és az *indefensust* elítélik.

Azon párhuzam alapján, hogy a *lex Rubria XXI. caputjában* az *indefensust damnatusként* kezelik, Bruna feltételezi a XII t.t. 30 napos határidejének érvényességét ebben az esetben is⁸⁴. Még ha argumentációját maradéktalanul el is tudnánk fogadni, akkor sem tekinthető a két törvény vonatkozó részeiben szabályozott eset azonosnak a miénkkel: Gaiusnál (D 21,1,28) ugyanis az *indefensio* következményeként megígért *iudiciumot* csak bizonyos határidőn belül lehetett megadni. A fragmentumban, illetve az aedilisi ediktum kommentárjaiban semmilyen adat sem utal arra, hogy az *indefensust damnatusként* kezelték volna. A Gaius-fragmentum inkább arra enged következtetni, hogy csupán az elmaradt stipulációt helyettesítették egy fictióval, amely alapján azután sor került az *indefensus condemnatiojára*. Ebben a tekintetben az aedilisi eljárás közelebb áll a *cautio damni infecti* struktúrájához.

Nem marad tehát más hátra, el kell fogadni a második varációt: a határidő arra szolgál, hogy az *indefensio* következményeit egy bizonyos időtartamra korlátozza. A pert indító vevő csak ezen határidőn belül érvényesítheti követeléseit. Az *indefensio* beálltának időpontjától kezdve az aedilisz két hónapot biztosít neki arra, hogy ezen időtartamon belül valamikor elindítsa a redhibíciót.

Az aedilisz ugyancsak kéthónapos határidőt biztosított a nem tetszés esetére való visszalépésnél⁸⁵: *in factum actiot* adott hatvan napon belül a vételár visszakövetelésére, ha a felek nem állapodtak meg erre nézve határidőben⁸⁶. Amint azt fent láttuk, az aediliszek messzemenően figyelembe vették a szerződési szokásokat piaci előírásaik

⁸⁴ Bruna, *Lex Rubria* 157. feltételezi, hogy az *indefensio* nem vezetett azonnal végrehajtáshoz. A törvényben ugyanis a *non responderit* található, majd ehhez csatlakozva *neque se ... defendet*. Ebből Bruna arra következtet, hogy az alperes érdekében bizonyos határidőt szabtak. Ezen határidő letelte után újra megvizsgálták, hogy kész-e teljesíteni. Ezen határidőn belül bármikor felvehette a védelmet. Ha azonban másodszor is megtagadta az együtműködést, akkor elrendelték a *duciot*. Bruna tézisei nem teljesen meggyőzőek. Nem valószínű, hogy a magistratus határidőket állapított volna meg, ha a törvényben ennek nyoma sincs, hisz a *lex* igen kazuisztikus, és a magistratus számára minden perbeli lépést pontosan előír.

⁸⁵ D 21,1,31,22 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Si quid ita venierit, ut, nisi placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur: si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accomodatur emptori ad redhibendum, ultra non.*

⁸⁶ Az adásvétel felbontásához visszaható hatályal v.ö. U. Wesel, SZ 85 (1968) 166. és k.

meghirdetésénél⁸⁷. A hatvan napos határidő kikötése minden bizonnyal elterjedt, szokásos volt a szerződési gyakorlatban: megkockáztatható a feltevés, hogy általában hatvan nap állt rendelkezésére a vevőnek a vétel felbontására. Ezt a „szokásos” határidőt átvették az aediliszek, hisz a vevő redhibíciós igényének bejelentése után az aediliszi eljárásban is az adásvétel felbontása volt a cél.

Még mindig felvethető azonban a kérdés, hogy egyáltalán miért volt szükség határidőre. Miért nem marasztalták azonnal az eladót, hisz a felperes vevő már az aedilis előtt állt panaszával? A választ az aediliszi eljárás egy további sajátosságából lehet levezetni: az aediliszek szigorúan az *in integrum restitutio* elvei alapján jártak el, ezért következetesen megkövetelték a vevő előteljesítését. Az aediliszek célja az volt, hogy a beperelt eladót a rabszolga visszavételére kényszerítsék⁸⁸. A vevő csak akkor követelhetette az eladó „ellenszolgáltatását”, a vételár visszafizetését, ha ő már szolgáltatott, azaz visszaadta a rabszolgát⁸⁹. Az aediliszi eljárás ezen „főszabálya” alapján joggal feltételezhető, hogy *indefensio* esetén is először a vevő volt köteles a rabszolga visszaadására. Ez itt is feltétele maradt a condemnációnak. Ebben az esetben azonban éppen a pert indító vevőnek van szüksége bizonyos időre, hogy a visszaadást előkészítse. A kiszabott határidőn belül ismét jelentkezhet a vevő az aedilisznél, hogy a rabszolgát valójában visszaadja és az eladó marasztalását követelje a vételárban⁹⁰. Ha a pert indító vevő már az első aediliszhez járulás előtt mindent előkészített, és a

⁸⁷ Az aediliszi redhibíció restitutorius jellegének elemzése során Wesel is azt állapítja meg, hogy „man hier mit amtsrechtlichen Mitteln dasselbe zu erreichen versuchte, was durch die vertraglichen Rücktrittsvorbehalte beim Kauf erreicht wurde”. Jóllehet más nézőpontból, de ő is arra az eredményre jut, hogy az aediliszek piacfelügyelői normáikat az ügyleti szokások mintája alapján alakították ki, v.ö. U. Wesel, SZ 85 (1968) 156.

⁸⁸ D 21,1,25,10 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Ordine fecerunt aediles, ut ante venditori emptor ea omnia, quae supra scripta sunt, praestet, sic deinde pretium consequatur.*

⁸⁹ A vevő ezen előteljesítési kötelezettségét később egy perbeli *cautio*val küszöbölték ki: D 21,1,26 Gai. 1 ed. aed. cur. Ez azonban csak azért halasztotta el a teljesítést, hogy a vevőre háruló kockázatot csökkentse. Erre az előteljesítési kötelezettségre utal a töredékesen fennmaradt következő ediktum-részlet is: D 21,1,25,9 Ulp. 1 ed. aed. cur.: „*et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur: cuiusve pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.*”

⁹⁰ A görög jogszavatosság egyik szabálya idézhető itt párhuzamként: Platon, Nomoi 915d leírja azt az esetet, ha a vevőtől elperlik a vásárolt állatot. Platon szerint megadták a vevőnek azt a jogot, hogy a megvásárolt állatot visszaadja: *anageto*, tehát felbontsa a vételt. A visszaadási lehetőséget 30 napon belül vehette igénybe a vevő akkor, ha az állatot egy azonos városbelitől vette, de 5 hónapon belül akkor, ha egy idegentől vette. Az eladó evictióért való felelősségét tehát érdekes határidő-konstrukcióhoz kötötték. Az eladó ellen az evictió igényeket az elperlést jelentő keresetindítástól számított rövid határidőn belül lehetett érvényesíteni. Figyelemreméltó a keresetindítási határidők hasonlóan felépített rendszere. Az idézett Platon-helyhez v.ö. F. Pringsheim, *The Greek Law of Sale*, Weimar 1950, 477., A.R.W. Harrison, *Law of Athens I*, Oxford 1968, 211., H. Meyer-Laurin, *Symposion* 1974, 272.

rabszolgát az *accessio*kkal együtt azonnal hiánytalanul fel tudja ajánlani a redhibícióra, akkor tehát akár azonnal is kérhette a *iudicium*ot. De ha még szüksége van bizonyos időre a redhibíció előkészítéséhez, akkor a két hónapos határidőn belül bármikor jelentkezhethet és követelheti a *iudicium*ot. A megszabott határidő letelte után azonban többé már nem relevánsak az *indefensio* következményei.

Talán nem magától értetődő az, hogy a vevő milyen előkészületekre lehetett kötelezve a redhibíció érdekében, hisz a hibás rabszolgát könnyen magával vihette az aedilisz elé a perindítás alkalmával. A redhibíció azonban azt jelentette, hogy az adásvételt teljes mértékben, visszaható hatállyal felszámolták. Ezért a beperelt eladó például követelhetette a rabszolga időközi romlásáért való kártérítés megfizetését⁹¹, vagy az adásvétel óta *accession*nak tekinthető szerzemények kiadását⁹². Az aediliszek tehát ügyeltek arra, hogy a redhibíció miatt az eladó se veszítsen többet az üzleten, mint amennyit a vétel felbontása folytán feltétlenül veszítenie kellett.

További kérdés, hogy a két hónap leteltével csak az *indefensio* miatt megígért redhibíció lehetőségét veszíti-e el a vevő, vagy a „rendes” *actio redhibitoria* sem indítható tovább? Volt-e konzumáló hatása az *indefensio*nak⁹³? Az újabb kutatások azt bizonyították, hogy azokban az esetekben nem érvényesült a konzumáló hatás, amikor a praetor az *actio*t denegálta vagy az alperes *indefensio*val megtagadta a perbe bocsátkozást⁹⁴. Ha elfogadjuk ezt az eredményt, akkor megállapíthatjuk, hogy a két hónap leteltével csak az *indefensio* következményeként megígért *iudicium*tól esett el a vevő. Ha a 6 hónapos rendes perlési határidő még nem telt le, akkor elméletileg a vevő újra jelentkezhethet az *actio redhibitoria*ra. Tehát a vevő először perel, a beperelt eladó megtagadja a stipulációt, azaz *indefensus* marad, de a vevő elmulasztja a *iudicium* megadására biztosított határidőt (Gai. D 21,1,28). Ezután azonban ismét, másodszor is jelentkezhethet az aedilisznél és az eljárást az elejétől kezdve újra indíthatja, tehát újra perelhet az *actio redhibitoria*val, ha a vételtől számított hat hónapos határidő még nem telt le.

Kérdés azonban, hogy valójában sor került-e erre, eljárt-e így egy átlagos római polgár? D 21,1,28 alatt ugyanis összesen éppen hat hónapra terjed a két, *indefensio* után kiszabott határidő: két hónapon belül redhibíció, további négy hónapon belül pedig

⁹¹ D 21,1,23,pr Ulp. 1 ed. aed. cur., D 21,1,25,pr-1 Ulp. 1 ed. aed. cur., D 21,1,46 Pomp. 18 Sab.

⁹² D 21,1,23,1-22 Ulp. 1 ed. aed. cur., D 21,1,43,5 Paul. 1 ed. aed. cur. U. Wesel, SZ 88 (1968) 155. és k. hangsúlyozza, hogy a redhibíció esetén az adásvételt visszaható hatállyal felbontották. Számos fragmentum foglalkozik a felperes vevő visszaadási kötelezettségével: hogyan kell helyállnia a rabszolga időközi romlásáért, milyen járulékokat kell megtérítenie.

⁹³ Jahr, Litis contestatio 76. és k. ezt a véleményt képviseli.

⁹⁴ V.ö. M. Kaser, SZ 84 (1967) 11. és k.

quanti interest volt követelhető. Ez a hat hónap azonban hosszabb is lehet a „rendes” redhibíciós határidőnél, hisz nem a vételtől, hanem az indefensió beálltától folyik. Ugy tűnik, hogy a pert indító vevő számára kedvezőbb volt az első két hónap eltelte után az indefensió alapján még mindig rendelkezésére álló vételárcsökkentést követelni, mint az egész eljárást újakezdeni. Az indefensió miatt ugyanis mentesült a bizonyítási teher alól. Emellett azonban mindig nyitva állt arra a lehetőség, hogy a felek tovább tárgyaljanak a köztük fennálló vitáról, azaz a Gaiusnál (D 21,1,28) rögzített határidőn belül bármikor egyezséget köthettek. Ez azonban a felek szabad elhatározásán múltott, az aedilisz ebben semmilyen szerepet sem játszott.

E) Gai. D 21,1,28 interpretációtörténetének rövid áttekintése. Miután fent a D 21,1,28 Gai. fragmentumra új interpretációt javasoltam, úgy érzem, hogy most röviden össze kell foglalni azt, hogyan értelmezték a forráshelyet az eddig azzal foglalkozó szerzők. Ez a fragmentum volt ugyanis a döntő bizonyíték az aediliszek által elrendelt stipuláció-kényszerre a hagyományos felfogás szerint.

I. Az uralkodó felfogást Kaser kézikönyve szemléletesen összefoglalja, és ismerteti a legfontosabb irodalmi utalásokat: „Das Ädilenedikt schreibt dem Sklavenkäufer vor, dass er Krankheiten und Gebrechen, ferner gewisse charakterliche oder soziale Mängel sowie die Belastung mit einer Noxalhaftung anzuzeigen habe. Für die Freiheit von nicht kundgemachten und auch nicht offenkundigen Mängeln dieser Gruppe kann der Käufer Gewährübernahme in Form einer Stipulation verlangen. Verweigert dies der Verkäufer, kann der Käufer, wohl ohne dass bereits ein Mangel aufgetreten ist, mit einer (besonderen) *actio redhibitoria* binnen zwei Monaten auf Rückzahlung des Preises gegen Rückgabe des Sklaven klagen”⁹⁵. A szövegben említett *actio redhibitoria* alatt a Gaiusnál (D 21,1,28) rögzített *iudiciumot* kell érteni. Az uralkodó interpretáció tehát feltételezi, hogy a Gaiusnál olvasható *non caveat* a szerződési gyakorlat szokásos garanciastipulációjára vonatkozik, amelyet a rabszolgák piaci értékesítése esetén az aediliszek kikényszerítettek az eladókból. Hiányzik azonban annak indoklása, hogy miért kellett, illetve hogyan lehetett az eladót utólagosan, az adásvétel megkötése és az áru átadása után erre a garanciára kényszeríteni. Ez a feltevés ellentmondásban áll a szerződési szokásokkal. Az áruforgalom igen bizonytalanná vált volna, ha Gaiust (D 21,1,28) ekképpen értelmezve a vevők általában visszaléphettek volna az adásvételtől a garancia hiánya miatt. Azonkívül maga az aediliszi eljárás is feleslegessé válna Gaius fenti értelmezése alapján. Ha ugyanis az eladót minden esetben stipulációra kényszerítették volna, akkor a vevő *actio ex stipulatu*val perelhetett volna. Így a rendes *actio redhibitoria* háttérbe szorult, illetve csak kényszereszközüül szolgált volna. További

⁹⁵ Kaser RP 560. az irodalom összefoglalásával. A kevés kivétel alább idézésre kerül.

problémát jelent a Gaius-szöveg végén megemlített *actio quanti minoris* magyarázata, amely kényszereszközként nehezen fogható fel⁹⁶.

II. Kunkel óvatosabban fogalmaz: „Für solche Mängel, die der Verkäufer etwa dem Edikte zuwider nicht angegeben hatte und die nicht offensichtlich waren, konnte der Käufer anscheinend Garantie durch Stipulation verlangen, das Formular für solche Gewährschaftsstipulation war im Edikt festgelegt. Übernahm der Verkäufer in dieser Weise die Garantie und erwies sich danach die Kaufsache als mangelhaft, so erwuchs dem Käufer aus der Stipulation ein Anspruch auf das Interesse. Unterblieb dagegen die Gewährschaftsstipulation, so konnte, wie es scheint, der Käufer entweder binnen zwei Monaten die Rückzahlung des Preises gegen Rückgabe der Ware fordern (Wandlung, *actio redhibitoria*) oder, falls er den Kaufgegenstand behalten wollte, binnen sechs Monaten den Betrag seines Interesses...“⁹⁷. Kunkel aggályait fejezi ki a Gaius-szöveg általánosan elfogadott értelmezésével szemben. Megjegyzéseivel („anscheinend, wie es scheint“) hangsúlyozza, hogy a tézis nem egészen meggyőző. Nemcsak a Gai. D 21,1,28 alapján feltételezett stipulációs kényszert vonja kétségbe, hanem azt is, hogy a vevő egyáltalán követelhetne volna a garanciastipulációt.

III. Az uralkodó felfogással szembeni kétségeinek Medicus is hangot ad. Jóllehet az aedilisi ediktumot még úgy írja le, hogy az „den Verkäufer zur Kundgabe bestimmter Mängel und zur Gewährübernahme durch Abschluss der Stipulation ... verpflichtete“⁹⁸, de felismeri az ellentmondásokat, amelyek ezen tézis következetes végiggondolása során fellépnek. Medicus természetesen elsősorban az interessére menő keresettel foglalkozik a szövegből, melynek tartalmát nem könnyű meghatározni. A régebbi irodalomban a „Höchstschaden“ fogalmával próbálták megoldani a fragmentum értelmezését⁹⁹, a redhibícióra menő kereset mellett azonban ennek nem sok gyakorlati jelentősége lenne¹⁰⁰. Más szerzők vételár-csökkenést értettek a *quanti interest* alatt¹⁰¹: „wieviel weniger der Käufer beim Kauf gezahlt hatte, wenn ihm das Unterbleiben der Garantiestipulation bekannt gewesen wäre“. Ezen összeg kiszámítása azonban igen nehézkesnek tűnik, és ráadásul nem is bizonyítható a forrásokból. Azonkívül szinte elképzelhetetlen az, hogy a vevő számára ismeretlen maradjon, hogy az eladó teljesített-e

⁹⁶ Ezt a keresetet Kaser RP 560. nem is említi meg. Mivel az interessére menő kereset nem illett a fő tézisbe, sokszor interpolálnak tartották, v.ö. Monier, Garantie 104. és k., F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 258. és k.

⁹⁷ Jörs-Kunkel Wenger RR 234., ettől eltér Honsell, 4. kiadás 316.

⁹⁸ Medicus, Id quod interest 118.

⁹⁹ V.ö. Lenel EP³ 563. lj. 4., Vincent, Ediles 197.

¹⁰⁰ Kritikusan Medicus, Id quod interest 118.

¹⁰¹ Így pl. Bechmann, Kauf I, 405. és k.

stipulációt az adásvételnél vagy sem. A garanciastipuláció ugyanis a felek alkujának lényeges részét képezte és kihatott a vételárra. További lehetőség lenne a *quantum interest* kapcsán a rabszolga értékcsökkenésére gondolni¹⁰². A rabszolga értékcsökkenését azonban lehetetlen a hibák felmerülése előtt felbecsülni, holott a Gaius-fragmentum pusztán a *cautio* elmaradása miatt biztosítja a keresetet, semmilyen hiba fellépését nem tűzi ki feltételül.

A fenti ellentmondások azt bizonyítják, hogy az interesse-kereset semmiképpen sem szolgálhatott a garanciastipuláció kikényszerítésére. Ezenkívül meg kell jegyezni, hogy a garancia kikényszerítése utólag, abban az időpontban, amikor pusztán elmaradása miatt Gai. D 21,1,28 alapján redhibíciót vagy árcsökkenést lehet követelni, igazán feleslegesnek látszik. Tehát már Medicus kétségbevonta azt, hogy az interesse-kereset a stipuláció kikényszerítésére szolgált volna, és a következő modellt javasolja a különböző perlési határidők megmagyarázására: A vevő két hónapon belül kikényszeríthette a stipulációt a redhibíciós keresettel, mint kényszereszközzel, mielőtt a hibák egyáltalán jelentkeztek volna. Ezután további négy hónapon belüli *quantum interestet* követelhetett, azaz a rabszolga értékcsökkenését az addig fellépett hibák miatt¹⁰³. Ezáltal azonban feltételezi, hogy az aediliszi ediktumnak létezett egy régebbi fejlődési stádiuma, amikor a redhibíciós keresetnek csak szekunder jelentősége volt, csak a garanciastipuláció kikényszerítésére szolgált. Feltételezi tehát, hogy Gai. D 21,1,28 csak egy véletlen megmaradt anakronizmus a Digestában, amely sohasem volt egyidejűleg érvényben a hathónapos perlési határidejű *actio redhibitoria*val. A D 21,1,28 alatti interesse-keresetet is arra az esetre korlátozza, amikor az eladó az adásvétel megkötésekor megtagadta a garanciastipulációt, a vevő pedig ezek után kicsúszott a két hónapos redhibíciós határidőből. Ezen modell jelentős szépséghibája, hogy a Digestában egymás mellett szereplő fragmentumokat csupán különböző fejlődési korszakokba besorolva tudja megmagyarázni. D 21,1,28 Gai. mellett még számos fragmentum szerepel a Digestában, amely az aediliszi stipulációt megemlíti, és semmilyen alapos ok sem nevezhető meg, amely miatt más jogfejlődési stádiumba kellene sorolni őket, mint az aediliszi ediktumra vonatkozó többi kommentárt.

IV. Utoljára Honsell foglalkozott a problémával. Az aediliszi ediktumot jelen tanulmányhoz hasonlóan értelmezi: az aediliszek bizonyos információk megadását követelték meg. Az uralkodó nézetnek megfelelően azonban feltételezi azt, hogy ezen információkat stipuláció formájában kellett teljesíteni. Ez abból következtethető, hogy elismeri: „das Garantieversprechen auch nachträglich verlangt werden konnte”¹⁰⁴.

¹⁰² Lásd F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 258. és k.

¹⁰³ Medicus, *Id quod interest* 119.

¹⁰⁴ Honsell, *Quod interest* 68.

Jóllehet ugyanakkor elismeri, hogy ezt a lehetőséget csak igen kevés forrás bizonyítja, és ez a szabály a jusztiniánuszi jogban „*anscheinend bedeutungslos*” volt. Az uralkodó felfogást annyiban vitatja, hogy az *actio redhibitoria* nem szolgálhatott csupán kényszereszközül a stipuláció kikényszerítésére¹⁰⁵. A *redhibitio intra duos menses* szabályában a vevő általános visszalépési jogának rögzítését látja, mivel a vevő bizalma megrendült a rabszolga hibátlanságában akkor, amikor az eladó megtagadta a garanciastipulációt. Emellett azonban indítható volt a hathónapos határidejű *actio redhibitoria* is. Honsell hangsúlyozza továbbá, hogy a stipulációt szükségtelen kikényszeríteni, hisz elmaradása esetén egyszerűen fictióval helyettesíthető volt. Az utóbbi állítás azonban igen kétségesnek látszik. A *stipulatio duplae* esetén is csak a *bonae fidei iudicium* keretében lehetett a *mores et consuetudines* alapján a *fictio stipulationis*szal érvelni¹⁰⁶. Honsell tézisével pedig azt feltételezi, hogy az *actio redhibitoria* az elmaradt garanciastipuláció fictiója alapján lehetett volna indítani. Hiányzik azonban annak magyarázata, hogy miért lehetett az *actio ex stipulatu*val a *quod interestre* perelni, ha ugyanakkor a fiktív stipuláció alapján a redhibícióra ment a per.

Összefoglalásul megállapítható, hogy a legújabb kutatásokban már többen megkérdőjelezték a stipuláció-kényszer elméletét. A szerzők felismerték az elméletben rejlő ellentmondásokat, és megkíséreltek új utakat találni az aediliszi keresetek interpretálására. Ezek az elméletek azonban nem teljeseek, nem nyújtanak minden problémára kielégítő magyarázatot. A legfontosabb ellentmondások a következők: 1) Nem rögzítik a szerződési gyakorlat garanciastipulációja és az aediliszi, kötelezően elrendelt stipulációk közötti különbséget; 2) Mindegyik perlési határidőt az adásvétel megkötésének időpontjától számították, éppúgy a Gai. D 21,1,28 alatti kéthónapos redhibíciót, mint az *actio redhibitoria* hathónapos perlési határidejét. A párhuzamosan futó határidőket nem lehet ellentmondásoktól mentesen megmagyarázni; 3) A következetesen mindig kikényszerített garanciastipuláció esetén az aediliszi eljárásnak nem maradna tere.

V. Kunkel, Medicus és Honsell fent idézett kételkedő megjegyzései ösztönöztek arra, hogy megkíséreljem a Gaius-fragmentumot másképpen értelmezni. Ha ugyanis a D 21,1,28 alatt említett *iudicium*ot indirekt aediliszi kényszereszköznek tekintjük, amely arra szolgált, hogy az alperes perbeocsátkozását és a peralapítást az aediliszi stipuláció segítségével biztosítsa, akkor mindkét említett kereset jól megmagyarázható és beilleszthető ebbe a rendszerbe.

¹⁰⁵ Honsell, *Quod interest* 69.

¹⁰⁶ Lásd fent 11.§.A.

15.§. Perbe bocsátkozás és confessio in iure

A piacon az adásvételi ügyleteket éppúgy meg lehetett kötni garanciastipulációval mint anélkül. Az aediliszek emellett arra kényszerítették az eladót, hogy bizonyos információkkal szolgáljon árujáról. Ha később a rabszolgában olyan hiba mutatkozott, amit az eladó az ügyletkötéskor nem hozott a vevő tudomására, holott az aediliszek annak megmondását előírták, vagy az eladó bizonyos tulajdonság meglétét megígérte, jöllehet az hiányzott (*dicta et promissa*), akkor a vevő *ex edicto aedilium curulium* perelhetett. Az adásvételtől számított hat hónapon belül követelhetett *redhibitiot*, egy éven belül pedig *quantii minorist*. A pert az aediliszek által elrendelt stipulációval indították be. Ha az alperes megtagadta ezen stipuláció teljesítését, akkor beálltak az indefensio következményei. Az *aedilis curulis* megígérte, hogy a pert indító vevőnek két hónapon belül *iudiciumot* ad a *redhibitio*ra. A határidő folyása tehát nem az adásvétel megkötésének időpontjától kezdődik, hanem attól a naptól, amelyen az aedilis elött az eladó indefensioja bekövetkezett. Ha a Gaius-fragmentumot úgy értelmezzük, hogy az indefensio következményeit rögzíti, akkor a jusztninánuszi kompilációban is megvan a funkciója. Ebben az eljárásban ugyanis az alperest bizonyítási eljárás nélkül marasztalták a felperesi követelésben. Az eljárásnak ezen stádiumában kellett a stipulációt fictióval helyettesíteni: a formulát, ha egyáltalán kiadtak ilyet az aediliszek, hasonlóan kellett megfogalmazni, mint a *lex Rubri*ban a *cautio damni infecti* esetén láttuk, azaz úgy, mintha a megkövetelt stipulációt teljesítették volna. Ha a felperes vevő elmulasztja a kiszabott kéthónapos határidőt, akkor még mindig követelhet vételárcsökkentést további négy hónapon belül. Az indefensio következményei azonban határidőhöz kötöttek maradtak, maximum csak a hat hónapon belül voltak érvényesíthetők.

15.§. Perbe bocsátkozás és confessio in iure

A) Egy Ulpianus-fragmentum bizonyítja annak lehetőségét, hogy a felek *in iure* még tovább alkudozhattak, egyezkedhettek. Ha közös nevezőre jutottak, akkor egyezség jött létre és elmaradt a per:

D 21,1,23,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.: ... *quod si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem quae diximus nolit emptor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.*

Ulpianus¹⁰⁷ arról az esetről tudósít, amikor egy rabszolgát *iudex* közreműködése nélkül adtak vissza, a per tehát nem jutott el az *apud iudicem* szakaszba. Kétféle variáció lehetséges: a felek vagy még a pert előkészítő szakaszban, vagy pedig az *in iure* eljárás során, az aediliszek előtt léptek egyezsége¹⁰⁸. A fenti fragmentum esetében mindkettő elképzelhető. A szövegkörnyezet mégis inkább amelletz szól, hogy itt egy *in iure* megkötött egyezségről van szó¹⁰⁹. Ulpianust arról kérdezték, hogy az eladónak van-e keresete, ha a vevő a rabszolgával együtt nem adott át minden járulékot, vagy nem térítette meg az időközben a rabszolgában keletkezett károkat¹¹⁰. Ha a vitát per útján döntötték volna el, akkor a *iudex* felbecsülte volna a rosszabbodásból előállt kárt és elrendelte volna a kártérítés megfizetését az eladó javára, illetve levonta volna ennek nagyságát a visszafizetendő vételárból. Ha azonban a felek egyezséget kötnek és ezzel elkerülik a pert, akkor elesik a bírői mérlegelés lehetősége. Ugy tűnik, hogy az eladó ráadásul már teljes mértékben visszafizette a vételárat. Ebben az esetben nem áll semmilyen kereset *ex edicto aedilium curulium* rendelkezésére, hisz az aedilis ediktuma alapján különben is csak a vevőnek adhatott keresetet¹¹¹. Ezért véli Ulpianus, hogy az eladó csak *actio ex vendito*t indíthat. Ezen *actio* megadását azzal lehet megindokolni, hogy a vevő a *bona fides* ellenére cselekedett, amikor a megállapodásban szereplő teljesítést nem szolgáltatta.

B) Az *edictum aedilium curulium* kommentárai között nem szerepel olyan fragmentum, amely a *confessus* esetét tárgyalná. Az aediliszek valószínűleg a formuláris eljárásban szokásos módon jártak el a *confessio in iure* esetében. A *iudicium* mindig a felek perbe

¹⁰⁷ A fragmentum eredetiségét G. Beseler, SZ 45 (1925) 467. kétségbe vonta, tartalmának helytállóságát azonban parallel források bizonyítják, így stilisztikai ellenvetéseitől eltekinthetünk.

¹⁰⁸ Düll, Gütegedanke 124. és k. hangsúlyozza a magistratus részéről a „gütliche Vermittlung” jelentőségét, mint a római peres eljárás egyik fő jellemzőjét. A „friedliche schiedliche Streitlösung”, *disceptatio*, volt szerinte a per legfontosabb célja. A magistratus inkább egyeztető volt, nem pedig ítélező. V.ö. Cic. pro Caec. 1,1, aki úgy nyilatkozik, hogy becsületes és eszes ember nem pereskedik *apud iudicem*, ha már *in iure* lehetőség van egyezséget kötni. Hasonlóan E. Schönbauer, SZ 52 (1932) 253. és k. A „Gütegedanke” helyett azonban ő inkább a „Gemeinschafts- und Ortsgedanken” mint alapeszme mellett foglal állást. Kritikusan vele szemben M. Kaser, Gnomon 11 (1935) 274. és k.

¹⁰⁹ A fragmentum itt nem idézett részeiben Ulpianus a redhibíció egyes problémáit tárgyalja. Megállapítja, hogy a vevő kártérítésre köteles a rabszolga rosszabbodása miatt és a redhibíció csak akkor érvényes, ha a rabszolgát járulékaival együtt felajánlja.

¹¹⁰ Azt, hogy a *reliqua ... nolū emptor reddere* a rabszolga rosszabbodására vonatkozik, az előtte álló szövegrészből lehet következtetni: *Cum autem redhibitio fit, si deterius mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, praestabit emptor venditori ... et ideo, inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis aestimetur et venditori praestetur*, D 21,1,23,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.

¹¹¹ V.ö. D 21,1,29,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.

bocsátkozásától függött, és a *formula* tartalma determinálta a pert. Ha az alperes már a per *in iure* szakaszában úgy ítélte meg, hogy nem sok esélye lenne a perben, akkor nem kellett feltétlenül perbe bocsátkoznia¹¹². A *confessio* egyébként az eljárásnak csak egyik fázisa volt, és sohasem jelentette önmagában a per befejezését¹¹³. Ha ugyanis az alperes a *confessio* után nem teljesített maradéktalanul, akkor sor került a *litis contestatoria* és a bíróválasztásra, és marasztaló ítéletet hoztak a *confessio certae pecuniae* esetén is¹¹⁴.

C) Végül röviden beszélnünk kell a „normális” esetről, amikor az alperes az aedilisz által elrendelt stipulációt minden bonyodalom nélkül teljesítette, és ezzel szabályosan perbe bocsátkozott. Itt érdeklődésre tarthat számot a kérdés, hogy a beperelt eladó *in iure* kérhette-e bizonyos *exceptiones* megadását. Elméletileg a pert megalapozó stipulációk esetén sem lehet ennek akadálya. Technikailag az exceptiót valószínűleg úgy alkalmazták, hogy negatív feltételként belefoglalták a pert megalapozó stipulációs formulába.

I. Egy másfajta exceptióról tudósít Ulpianus:

D 21,1,59,pr-1 Ulp. 74 ed.: *Cum in ea causa est venditum mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est venditorem pretium redhibendae rei consequi. (1) Si quis duos homines uno pretio emerit et alter in ea causa est, ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicitur*

¹¹² V.ö. O. Lenel, SZ 47 (1927) 34. és k., a *confessus*hoz Wlassak, *Konfession in iure* 30. és k., A. Steinwenter, IURA 4 (1953) 330. és k., a büntetőeljárásban megfigyelhető párhuzamhoz v.ö. W. Kunkel, *Prinzipien des römischen Strafverfahrens, Kleine Schriften*, Weimar 1954. A *confessus pro iudicato est* elvével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a *confessio* esetleg kedvezőbb is lehetett az alperesre nézve, mint egy jövőbeli ítélet, tudniillik ha az alapkereset *litis crescentio*val fenyegetett. Ez ugyanis nem érvényesült a *confessus*szal szemben, v.ö. Kaser RZ 201., 204.

¹¹³ V.ö. A. Steinwenter, IURA 4 (1953) 330.

¹¹⁴ S. Di Paola, *Confessio in iure*, Milano 1952, 38., 88. erre az esetre korlátozza a *confessio* utáni ítéletet. Valószínűnek látszik, hogy a felperesnek egy *actio* állt rendelkezésére igényei érvényesítésére: *actio ex confessione*, lásd Wlassak, *Konfession in iure* 61. és k., 64., vagy *actio iudicati*, L. Wenger, SZ 59 (1939) 375. A fizetési kötelezettséghez v.ö. az előző lábjegyzetet, és ehhez még D 5,1,21 Ulp. 70 ed. A. Steinwenter, IURA 4 (1953) 330. és k. kétségbe vonja, hogy a *confessio* után bármilyen utólagos eljárás következhetett volna. F. La Rosa, *L'actio iudicati nel diritto romano classico*, Milano 1963, 23. és k. feltételezi, hogy a *confessus* ellen is adtak keresetet. Ez ellen kritikusan D. Medicus, SZ 81 (1964) 467. A későbbi jogfejlődési korszakhoz v.ö. D. Simon, *Untersuchungen zum Justinianischen Zivilprozess*, München 1960, 202. és k.

non nocere exceptionem, nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius vitium utrumque mancipium redhibendum sit.

A vevő egyszerre két rabszolgát vásárolt, és a vételárat együttesen állapították meg a kettőre. Egyik rabszolga hibásnak bizonyult, a másik viszont hibátlan volt. A vevő redhibícióra perelt, és a teljes vételárat követelte vissza mindkét rabszolga visszaadása fejében. Az eladó azzal az ellenvetéssel élt, hogy a rabszolgák közül csak az egyik volt hibás. Ulpianus véleménye szerint igazságtalan lenne az eladót arra kényszeríteni, hogy mindkét rabszolgát vegye vissza és a teljes vételárat fizesse vissza. Ha a vevő mégis ebben az értelemben perelne, akkor az eladó *exceptio* útján védekezhet.

II. A következő fragmentumban is valószínűleg egy *exceptio*t tárgyal Ulpianus:

D 21,1,14,9 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo et de cetero sanum esse dixerit aut promiserit, standum est eo quod convenit (remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus), nisi sciens venditor morbum consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem.*

A szöveg első részét a *convenit* szóig a régebbi irodalom túlnyomó többsége is eredetinek ismeri el, a *remittentibus*tól kezdve viszont még ma is osztható a korábbi szerzők kételye¹¹⁵. Annyi mindenképpen megállapítható, hogy a szöveg két része tartalmilag nem áll összhangban. Valószínű, hogy két „valódi” szövegrészletet kiragadtak a kompilátorok az eredeti összefüggésből és egybeolvasztották, amelynek eredményeként a klasszikus jognak ellentmondó kijelentés született. A szövegösszefüggés mellett szól, hogy Ulpianus itt a feleknek az adásvétel megkötésekor végzett cselekményeit tartotta szem előtt. A közvetlenül előtte álló szakaszokban olyan eseteket tárgyal, amelyek a releváns és irreleváns betegségeket határolják el egymástól (D 21,1,14,pr-8)¹¹⁶. Ezek után következik fragmentumunk, amelynek első része csak annyit közöl, hogy az eladó

¹¹⁵ B. Biondi, *Iudicia bonae fidei*, Ann. Pal. 7 (1918) 119., 235. l. 3. és P. E. Viard, *Les pactes adjoints aux contrats en droit romain classique*, Paris 1928, 60. l. 2. átdolgozottak tartja a fragmentumot. Ezzel szemben F. Knipf, *Societas publicanorum I*, Jena 1896, 133. csak a *remittentibus* - *dandus* részt vonja kétségbe. A *remittentibus*tól végig interpoláltak találta a szöveget O. Gradenwitz, *Interpolationen in den Pandekten*, Berlin 1887, 84., Lenel, *Pal. Ulp. Nr. 1760.*, A. De Medio, *Bull.* 16 (1904) 28. és k. F. Eisele, *SZ* 10 (1889) 313. úgy véli, hogy a *nisi*vel bevezetett mellékmondatok általában interpoláltak. Az újabb irodalomban R. Knütel, *SZ* 84 (1967) 158. l. 112. átdolgozottak tartja a fragmentumot, míg G. MacCormack, *SZ* 100 (1983) 530. kételyek nélkül felhasználja az egész szöveget argumentációjában.

¹¹⁶ Így előfordul például az a probléma, hogy az a rabszolganő, aki gyakran ikreket szül, terhes, meddő stb. egészségesnek vagy hibásnak tekinthető-e.

az ediktumban felsorolt hibákért való felelősségét korlátozhatja. Ha ugyanis bizonyos hibákat megnevez, egyébként viszont egészségesnek mondja a rabszolgát, akkor a megnevezett hibákért természetesen nem kell helyállnia. A fragmentumunk után következő szakasz is (D 21,1,14,10) a feleknek az ügyletkötés során végzett megállapodásait tárgyalja. Ezenkívül szövegünk használja a *sanum esse dixerit aut promiserit* fordulatot. Ez egyértelmű utalás a *dictum promissumvere*, amely elsősorban az adásvétel megkötésének idején történt, és semmiképpen sem a per során. Így a perbeli exceptio ebben az esetben kizárható¹¹⁷.

Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a szöveg második része az eladó exceptióját mint perbeli lépést tárgyalja. A *replicatio* csak úgy értelmezhető, mint egy perbeli exceptióra való válaszlépés. Ezen értelmezés alapján úgy kell elképzelni a tényállást, hogy a vevő keresetbe exceptióként fel kellett venni azokat a hibákat, amelyeket az eladó az adásvételkor közölt. Ha a *iudex* előtt kiderült, hogy a rabszolga csak olyan hibában szenved, amit az eladó közölt, akkor elutasították a vevő keresetét, elvesztette a pert. Kivételként az szerepel, ha az eladó valamilyen más, be nem vallott betegséget tudatosan elhallgatott¹¹⁸. Ekkor ugyanis megadják a vevőnek a *replicatio de dolo malot*.

Az ellentmondásosan összetoldott fragmentumot kétféleképpen lehet megmagyarázni: Lehetséges egyrészt, hogy a kompilátorok félreértették a szöveg elején álló *exceperit* szót és úgy gondolták, hogy itt is egy formális-technikai értelemben használt exceptióról van szó, és hozzátoldották a tartalmilag nem ide tartozó mondatot a *replicatio*val. Azonban valószínűleg nem szabad a bizánci jogászokat ilyen elemi hibával gyanúsítani. Ezért úgy tűnik, hogy a második magyarázat találhatóbb: Ulpianus a bevezető mondatot egyszerűen a perbeli részleteket tárgyaló pontosító megjegyzésekkel folytatta. Eszerint az *aedilis curulis* az eladó által az adásvétel időpontjában megnevezett betegséget felvette a *praestari* alóli kivételként a pert megalapozó stipulációba, mint technikai értelemben vett exceptiót. A vevő indítványára ugyanúgy fel lehetett venni a formulába az ellentett kivételt, a *replicatio de dolo malot*. A kompilátorok idejében az aedilisi stipuláció már régen elvesztette eredeti jelentőségét, ezért elképzelhető, hogy a Digesta-szerkesztők Ulpianus eszmefuttatását – bizonyos stilisztikai merevséggel – a számukra lényeges kijelentésre rövidítették le. Az előző, erősen megkurtított szövegből

¹¹⁷ Tehát egy *exceptio pacti* található a fragmentumban, v.ö. ennek jellemzőiről R. Knütel, SZ 84 (1967) 133. és k., aki hangsúlyozza, hogy *bonae fidei iudicio exceptiones pacti sunt*, D 18,5,3 Paul. 33 ed., D 2,14,7,5 Ulp. 4 ed. Az *exceptio pacti* stipulációból eredő kereset ellen: Gai. inst. 4, 126a, D 2,14,16,1 Ulp. 4 ed., vagy az *actio de modo agri* ellen: D 19,1,42 Paul. 2 quaest., illetve az *actio auctoritas* ellen: D 19,1,13,9 Ulp. 32 ed.

¹¹⁸ Az utolsó szavakban a *dolus malus*ra való utalás ismerhető fel, amely legkésőbb Iulianus óta kiegészítésként állt az ediktumban: *hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicitur, iudicium dabimus...*, v.ö. Lenel EP³ 293.§.

mégis levonható az a további következtetés, hogy az aediliszi eljárásban a perbeli stipuláció szolgált a perprogram rögzítésére is. Amint fent láttuk, a stipuláció megfogalmazása a szerződési praxisra támaszkodott: ahogyan a felek által önként megkötött garanciastipulációban is ki lehetett zárni a felelősséget bizonyos hibákért illetve betegségekért, ugyanúgy járhatott el az *aedilis curulis* is. A szintén megemlíttet *replicatio* azonban arra utal, hogy a perbeli stipuláció nem mindig egyezett meg a szokásos garanciastipulációk szövegével. Ezért valószínűtlennek tűnik az, hogy a perprogramot újrafogalmazták volna egy, az aediliszi stipulációra alapozott formulában, az *actio ex stipulatu* mintájára.

III. A következő szakaszban Ulpianus arról tudósít, hogy a vevő látható, nyílt hibák miatt akar perelni az ediktum alapján:

D 21,1,14,10 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus apparere (ut puta caecus homo veniebat, aut qui cicatricem evidentem et periculosam habebat vel in capite vel in alia parte corporis), eius nomine non teneri Caelius ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum aedilium probandum est, quae quis ignoravit vel ignorare potuit.*

Az eladó elmulasztja az adásvétel megkötése alkalmával, hogy a vevő tudomására hozza a rabszolga bizonyos hibáit¹¹⁹. A meg nem nevezett betegség azonban egy nyílt, látható hiba, amelyet az áru szokásos megvizsgálása alkalmával észre kellett volna venni. Ennek felismerése tehát a vevő kockázati szférájába tartozik. Már Caelsiusnak is az a véleménye, hogy az eladó a látható hibákért éppúgy nem felel, mint a kifejezetten megnevezettekért: Az aediliszek ediktuma ugyanis csak olyan betegségekre és hibákra vonatkozik, amelyeket a vevő nem ismer, vagy nem ismerhetett volna fel. A vevő keresetével szemben tehát az eladó kifogást emelhet, hogy a perelt betegség egy látható, nyílt betegség volt, amiért ő nem tartozik helytállással.

IV. Hasonló védekezési taktikára utal a következő fragmentum:

D 21,1,51,pr Afr. 8 quaest.: *Cum mancipium morbosum vel vitiosum servus emat et redhibitoria vel ex empto dominus experietur, omnimodo scientiam servi, non domini spectandam esse ait.*

¹¹⁹ Interpoláltak tartja a szöveget Th. Mommsen, Jur. Schr. II, 16. lj. 29., viszont F. P. Bremer, *Iurisprudentiae antehadrianae quae supersunt* II, Lipsiae 1889, 251. csak az *ad eostól* a végéig.

Valószínűleg gyakran előfordult az az eset, hogy a piacon nem maga a *dominus*, hanem annak valamelyik rabszolgája vásárolt¹²⁰. Később azután kiderült, hogy a vásárolt *mancipium* beteg vagy hibás. A *dominus*, aki számára a rabszolgát vették, redhibícióra perel és állítja, hogy számára ismeretlen volt valamelyik fellépő ediktumbeli hiba. Az eladó ezzel szemben bizonyíthatja, hogy a *servus*, aki az adásvételt ténylegesen lebonyolította, ezeket a hibákat ismerte, ezek tudatában vásárolt. A fragmentum kiegészíti a D 21,1,14,9 és 10 alatti Ulpianus-szövegeket. Az *ignoravit vel ignorare potuit* az adásvételnél ténylegesen jelen lévő személy ismereteire vonatkozik, és a távolmaradó *dominus* a saját *ignorantiaja* alapján nem indíthat redhibíciót¹²¹.

D) Miután a felek megegyeztek az aediliszi stipuláció megfogalmazásában, és azt a beperelt eladó a fent tárgyalt exceptiók figyelembevételével teljesítette, kiadta az *aedilis curulis a iudiciumot*¹²²:

D 21,1,30,pr Paul. 1 ed. aed. cur.: *Item si servi redhibendi nomine emptor iudicium*¹²³ *accepit vel ipse eius nomine dictavit, cavendum ex utraque parte erit, ut si quid sine dolo malo*¹²⁴ *condemnatus sit vel si quid ex eo quod egerit ad eum pervenerit dolove malo eius factum sit quo minus perveniret, id reddat*¹²⁵.

¹²⁰ A szövegnek néhány része valószínűleg átdolgozott. A legtöbb kifogás azonban nem az itt idézett résszel szemben merült fel. A mi idézetünkben csak az *omnimodot* érte bírálát, v.ö. F. Schulz, SZ 33 (1912) 44. és k.

¹²¹ A fragmentumhoz v.ö. H. P. Benöhr, SZ 87 (1970) 143. és k.

¹²² A magistratus szerepéhez v.ö. Cic. Tull. 16., 38. és k., Wenger, Praetor und Formel 8. és k., 105. és k., A. Steinwenter, SZ 46 (1926) 374. további irodalommal.

¹²³ A *iudicium* helyett H. Busz, Die Form der litis contestatio im klassischen römischen Recht, diss. Münster 1907, 34. lj. 1. a *formulam* felvételét javasolta. Úgy véli, hogy „Tribonian und seine Gehülfen formula wohl stets beseitigt oder ersetzt haben durch actio oder iudicium. Es ist besonders häufig mit den nächstfolgenden Ausdrücken: *edere formulam, dictare formulam*“. Érvétele nem maradéktalanul meggyőző, hisz az ediktumszövegekben is gyakran előfordul a *iudicium dabo*, v.ö. pl. D 21,1,1,1 Ulp. és a *lex Rubria* idézett szakaszai. Kaser RZ 108. úgy definiál, hogy a *iudicium* az ítélkező bíróság technikai megnevezése, amit a formulába belefoglaltak, az tehát eredetileg bíróságot jelentett.

¹²⁴ A *dolus*hoz utóljára G. MacCormack, SZ 100 (1983) 527.

¹²⁵ A *iudex restitutio*s parancsához v.ö. L. Chiazzie, Jusiurandum in litem, Milano 1958, 72. és k., G. Brogini, SZ 76 (1959) 600.

A *litis contestatio* alkalmával kötelesek voltak a felek további kölcsönös perbeli *cautio*kat teljesíteni¹²⁶. Ezek a *cautio*kat biztosították a restitúciós parancs végrehajtását. A római jogszolgáltató magistratusnak ugyanis már *in iure* ügyelnie kellett arra, hogy a per lezárásaként meghozandó ítélet végrehajtható legyen, erre szolgáltak a perbeli biztosítékok: *cautio iudicatum solvi, satisdatio*¹²⁷. A perbeli *cautio*kat biztosították, hogy a felek önként eleget tesznek az ítéletnek, alávetik magukat a *sententia*ban foglaltaknak¹²⁸.

A bírói restitúciós parancs szövege részben fennmaradt a következő fragmentumban:

D 21,1,25,9 Ulp. 1 ed. aed. cur.: *Praeterea in edicto (in formula) adicitur sic: „et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur: cuiusve pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.*

A felek tehát stipuláció formájában biztosították egymást, hogy a bíró ítéletének alá fogják vetni magukat és a megítéltet önként teljesítik. A felperes vevő előteljesítését kiküszöbölő stipulációt fent már tárgyaltuk.

A fentiekben megpróbáltam a rendelkezésre álló töredékes és szerény mennyiségű forrásanyagból az *aedilis curulis* előtt lezajló *in iure* eljárás mozaikképét összeállítani. A vizsgálódás fő célja a Gai. D 21,1,28 alatti eltérő perlési határidővel felruházott aediliszi *iudicium* magyarázata volt. A fentiekben javasolt modell, amely a Gaius-helyben említett rövid határidőhöz kötött kereseteknek eljárásjogi szerepet tulajdonít, és azokat az *indefensio* leküzdésére szolgáló indirekt kényszereszközként értelmezi, logikus alternatívát kínál a probléma megoldására.

¹²⁶ A *litis contestatio*hoz v.ö. M. Kaser, SZ 84 (1967) 1. és k. a korábbi irodalom összefoglalásával.

¹²⁷ V.ö. F. Woess, SZ 53 (1933) 394. és k., Bekker, Aktionen II, 39. és k., Wenger, Institutionen 29. és k., 97. és k., H. Krüger, SZ 45 (1925) 44. és k., F. La Rosa, Labeo 2 (1956) 172. és k., G. Pugliese, Il processo civile romano II, Il processo formulare, Milano 1963, 259. és k., 269. és k., 345.

¹²⁸ V.ö. M. Kaser, SZ 72 (1955) 406. és k.